

TANZİMAT'DA MALİ DURUM

**1840 ve 1841 yıllarında hazinenin gelir ve gideri/1841 yılı kesin hesabının çıkarılmasına ilişkin prosedür/
Günün mali sorunları ve Meclis-i Vâlâ'nin aldığı kararlar**

*Yavuz CEZAR**

Osmanlı Devleti'nin mali tarihi hakkındaki bilgilerimiz bugün eskiye oranla kuşkusuz daha fazla. Gerçekten, özellikle Ö. L. Barkan'ın öncü araştırmaları sayesinde, klasik dönem Osmanlı maliyesinin genel durumu ve çeşitli sorunları hakkındaki bilgilerimiz artık biç de azımsanacak ölçüde değil. Keza, Osmanlı Devleti'nin son çeyrek yüzyılına da araştırmacılar için câzip bir dönem teşkil ettiği ve bu yıllardaki mali ve ekonomik durumu aydınlatan yayımların da giderek arttığı söylenebilir. Bununla birlikte, Tanzimat dönemi ve Tanzimat öncesi yılların mali ve ekonomik durumunu konu edinen araştırmaların yeterli sayıda olmadığı da ortada. Oysa, bir değişim ve geçiş dönemi olması nedeniyle, bu yılların Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve mali tarihinde özel bir yeri ve önemi olduğu muhakkak.

Bu önemli dönemin bir bütün halinde incelenme ve yorumuna geçmeden önce, o yılların özellik ve sorunlarına nüfuza olanak verecek bilgi ve belgelerin bulunup derlenmesi ve düzenli bir biçimde yayımlanması ve de anlamlı rakamların dökümünün yapılması büyük bir önem arz eder. Ancak, kırıntı bilgiler içeren çok sayıda belge yanında, arşivlerde bu tip belgelerin çok sayıda olduğu da söylenemez. Gerçekten, bu makaleye dayanak ve konu teşkil eden

(*) İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi.

ve zengin içeriklerini birazdan ele alacağımız belgelerimizin bu tip ender rastlanan belgeler arasında yer aldığını ve ancak geniş taramalar sonucunda bulunabilmiş olduklarını ifade etmek gerekir.

Makalemizin temelini 1841 yılma ait hazine gelir-gider hesaplarının Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliyye’de görüşülmesi ve günün mali sorunlarına ilişkin olarak bu mecliste alınan kararları içeren uzun bir ilm-ü-haber’in değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle makalede Tanzimat’ın ilânından hemen sonraki mali yılın “bütçe” tartışmaları merkez alınarak, o günlerin mali durum ve sorunlarına ışık tutulmaya çalışılmaktadır.

Söz konusu ilm-ü-haber Osmanlı Arşiv Dairesi’nde MAD serisine kayıtlı 8 999 numaralı defterin 76 - 80 ci sayfaların işgâl etmekte olup, aynı belgenin diğer bir suretine Cevdet Maliye tasnifi no 23 598 de rastlanmıştır (Vâridât Muhasebesi’ne verilen suret). Bu önemli belge, zengin içeriği nedeniyle, makalemize yalnız temel teşkil etmekle bırakılmamış, transkripsiyonu yapılarak ek halinde aynen yayımlanmaya da değer görülmüştür. Bu belgede yer alan konular, diğer yardımcı belgelerle daha da aydınlık kılındığında, Osmanlı Devleti’nin 1840 ve 1841 yıllarındaki hazine gelir-gider durumunu, bu hesapların çıkarılmasında karşılaşılan sorunları ve bu sorunların çözümlenmesinde izlenen yöntemleri ayrıntılarıyla öğrenmek mümkün olabilmektedir.

Makalemizin Osmanlı mali tarihi ile ilgili önemli bir boşluğu dolduracağına ve bu arada özellikle Osmanlı “bütçe”lerinin mahiyeti hakkında yeni tartışmaları gündeme getireceğine inanıyoruz.

I. HİCRÎ 1256 (M. 1840) YILINDA HAZİNENİN GELİR - GİDER DURUMU

Yayımlanan belgede Hazine-i Celile’nin 1256 yılı gelir-gider hesapları ayrıntılı biçimde yer almamakta, ancak bir vesile ile bunlara değinilmektedir. Değinmenin amacı, 1256 yılı hesapları örnek gösterilerek hazine hesaplarında “*mümkini’l-husûl*” ve “*mümteni’l-husûl*” diye nitelenen “bakaya”nm zannedildiği gibi öyle hayalî ve tamamen çürük gelir kalemleri olmadığını vurgulamaktır.

Gerçekten, ifade olunduğuna göre, 1256 yılı hesapları önce açık görüldüğü halde, sonradan bu “tahsili mümkün” ve “tahsili

şüpheli" diye adlandırılan alacaklar sayesinde açık kapanmıştır. Şöyle ki: Mısır ve Arabistan vergisi hariç olmak üzere, 1256 yılında Hazine-i Celile'nin toplam varidatının 10 yük 38 718 kise (519 359 000 grş) olması beklenirken, yıllık fiilî tahsilât 7 yük 92 531 kise (396 265 500 grş) düzeyinde kalmış ve buna karşılık yıllık toplam gider 9 yük 44 148 kise (472 074 000 grş) olarak gerçekleşmişti. Ancak, 1 yük 47 468 kiselik (73 734 000 grş) "*mümkini'l-husûl*" bakanının tahsili sonucunda hazinenin varidât düzeyi önce 9 yük 39 998 kiseye (469 999 000 grş) yükselmiş ve böylece hazine açığı 4 150 kiselik (2 075 000 grş) daha düşük bir düzeye inmişti. Daha sonra ise, "*mümteni'l-husûl*" diye nitelenen bakanının da tahsili sayesinde bu açık da kapatılmıştı.

Yayımlanan belgede 1256 yılı hesapları ile ilgili olarak verilen bilgi ve rakamlar bunlardan ibaret. Bununla birlikte, söz konusu yılın gelir-gideri ile ilgili olarak elde başka belge ve bilgiler de yok değil. Daha önce incelediğimiz ve ayrıntılı olarak dökümünü de yaptığımız bu kaynaklardan birine göre¹, 1256 yılında Hazine-i Celile'nin toplam geliri 430 706 752,5 grş, gideri ise 428 315 353 grş olmuştu. Bu rakamlara bakılırsa hesaplar açık vermiyordu. Ancak yine aynı kaynakta ifade olunduğuna göre, bu durum aldatıcıydı: Hesaplar aslında açık vermiş, fakat bunu önlemek için, borç alma, yeni tip *esham* ihracı ve ileriki yıla ait bazı gelirlerin önceden tahsili yoluna gidilerek gelirlerin yükseltilmesi mümkün olmuştu².

- 1) Yavuz Cezar, **Osmanlı Devleti'nin Merkez Mali Tarihi Üzerine bir Deneme: 1774-1840**, s. 231 vd. (İ.Ü. İktisat Fakültesi, doktora tezi).
- 2) 1256 yılı hesaplarının bir özelliğine burada işaret etmek gerekiyor: 1256 yılının 3. ayında bir karar alınmış ve o tarihte Mansûre Hazinesi, Redif Hazinesi ve Hazine-i Âmire ilga olunarak, Tanzimatla birlikte ortaya çıkan yeni Maliye Hazinesi ile birleştirilmişlerdi. Böylece "Hazine-i Celile-i Maliye" diye anılan kurum esas Maliye Hazinesi ile mülga hazinelerin hesaplarını bünyesinde toplayan bir kurum haline gelmişti. 1256 yılı sonunda bu hazinenin devre sonu hesapları çıkarılmak istendiğinde, tam bir yıllık bir dönemi kapsamına alan hesap arz edilebilmesi için, mülga hazinelerin üça tarihinden önceki üç aylık hesapları da yıllık toplama katılmak gerekmişti (Bkz. Y. Cezar, a.g.e.).

Temelde 1257 yılı hesapları ile ilgili müsvedde bir diğer belge demetinde ise, 1257 yılı giderlerinin 1256 ile mukayesesi yapılmakta ve bu vesile ile 1256 yılında toplam giderin 9 yük 44 148 kise 372 grş (472 074 372 grş) olduğu ifade olunmaktadır³. Bu rakam yayımladığımız belgedeki gider rakamı ile çakışmaktadır.

1256 yılı hesapları ile ilgili olarak elimizde bir de dokuz aylık bir sonuç bulunmaktadır. Şevval 1256 da çıkarılan bu hesaba göre o tarihte hazine gelirleri 357 775 000 grş, giderleri ise 366.147 500 grş ve dolayısıyla açık da 8 372 500 grş idi⁴.

II. HİCRÎ 1257 (M 1841) YILINDA HAZİNENİN GELİR - GİDER DURUMU

Günün maliye nâzırı Devlet-i Aliyye'nin, daha doğru bir ifade ile Hazine-i Celile-i Maliye'nin bir yıllık gelir-gider hesap durumunu içeren defterleri hazırlatır ve görüşülüp incelenmeleri için Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliyye'ye⁵ sunar. Sunulan defterler "*sergî defteri*"dir. Nâzırın hazırlattığı bir "*hülâsa pusulası*" (hesap özeti) da bu defterlere eşlik etmektedir. Ayrıca maliye nâzırını meclise, gönderilen belgelerin içeriğini aydınlatan bir de "*takrîr*" sunar ki, bu, maliye nâzırının "bütçe" savunmasını oluşturan bir belge durumundadır.

Meclise sunulan hesaplarda Hazine-i Celile-i Maliye'nin 1 Muharrem 1257 - 30 Zilhicce 1257 arasındaki 12 aylık gelir-giderinin dökümü yer almaktadır. Buna göre malî yıl hicrî 1257 yılından oluşmaktadır.

Yayımladığımız belgede hazinenin söz konusu malî yıldaki gelir-gider durumu ile ilgili olarak şu bilgiler yer almaktadır:

- 3) Başbakanlık Osmanlı Arşiv Dairesi (BOAD), Cevdet Maliye, no. 2 239 (bend-i sâlis).
- 4) BOAD, Dahiliye İrâdesi, no. 1 316 (Bkz. BELGE : I).
- 5) Meclis-i Vâlâ hakkında bkz. Stanfond J. Shaw, The Central Legislative Councils in the nineteenth century Ottoman Reform Movement before 1876, *International Journal of Middle East Studies*, I, s. 51-84.

1 — Gelirler :

Hemen işaret etmekte yarar var ki, belgemizde yer alan rakamlar kise düzeyinde yuvarlaklaştırılmış olup, guruş düzeyinde küsurlara inilmemiştir.

Verilen bilgiye göre, Hazine-i Celile'nin bir yıllık gelir toplamı 7 yük 94 159 kise (397 079 500 grş) olmuştu.

Bu toplam gelirin ancak 425 000 kisesi (212 500 000 grş) doğrudan Maliye Hazinesi'ne ait ve 1257 yılı içinde tahakkuk edip tahsil olunan gelirden oluşmaktaydı. Toplam gelirin diğer kısmını ise geçmiş yılların bakaya tahsilâtı ile ilga olunan hazinelerin varidatı oluşturmaktaydı. Hatta gelecek malî yıla ait gelirden de "peşinat" adı altında hazineye irad kaydedilmişti. Şu tablo durumu daha açık olarak gösterecektir:

— 1254 yılı bakayasından tahsilât	1 656 kise
— 1256 yılı bakayasından tahsilât	325 000 kise
— Mülga Mansûre, Redif ve Hazine-i Âmire vâridâtı	42 000 kise
— 1258 vâridâtından tahsilât	461 kise
	<hr/>
	369 117 kise
— Maliye Hazinesi'nin 1257 tahsilâtı	425 000 kise
	<hr/>
	794 117 kise

Maliye Hazinesi'ne ait 425 000 kiselik gelirin dökümü ise şöyledir:

— Muhassıllardan ve müstesna mahallerden 1257 yılı vâridâtı olarak gönderilen	375 000 kise
— Yeni çıkarılan eşham kavâimî satışından sağlanan	25 000 kise
— Bazı tüccardan borç alınan	25 000 kise
	<hr/>
	425 000 kise

Yukarıdaki dökümde ilk sırayı alan 375 000 kise 1257 yılı içerisinde tahakkuk edip, hazinenin fiilen tahsil ettiği miktarı ifade etmektedir. Kuşkusuz aynı yıl içinde tahakkuk eden ve tahsili gereken gelirler toplamı bu fiili tahsilât rakamının üzerindeydi. Tahsil edi-

lemeyen ve 1257 b a k a y a sım oluşturan gelirler meclisteki tartışmalar sırasında bir sorun olarak gündeme gelmiştir⁶.

2 — Bakayalar sorunu :

Belgemizde ifade olunduğuna göre, 1257 yılının “beklenen gelir”i fiili tahsilâtın epeyce üzerindeydi. Gerçekten 1257 yılı “beklenen gelir”i olarak ileri sürülen rakam 10 yük kise, yani 500 000 000 grş tur. Bu yuvarlak rakamdan sonra ise, yalnız normal gelirlerden beklenenin 9 yük 45 000 kise tuttuğu ifade olunmakta ve 60 000 kiselik Mısır vergisi (Arabistan hariç)⁷ ile “temettüat” ve tahsili pek zor kalemlerin de katılmasıyla bu rakamın daha da yükseleceği söylenmektedir. Belgemizin bir diğer yerinde ise 1257 yılı beklenen gelirinin tahminen 12 yük kiseye yaklaşabileceği ileri sürülmektedir.

- 6) Hazine-i Celile'nin 1257 yılı gelir - gider hesaplarını Arşiv'de MAD serisinde no. 11939'a kayıtlı bir başka kaynaktan da çıkarmak mümkündür. Gelir ve giderin ayrıntılı kalemler halinde ve aylık olarak verildiği bu defterde gelirlerin yıllık toplamı yapılmamış, yalnız giderler toplanarak bir sonuç rakam verilmiştir. Biz bu defterdeki gelir rakamlarını da toplayarak yıllık toplam geliri bulduk. Ancak bu rakam yayımladığımız belgedeki gelir rakamından farklılık arz etmektedir. Bkz. TABLO: I-A ve I-B.
- 7) Her sene İstanbul'a gönderilmesi âdet olan “Mısır irsaliyesi”nin 18. yy'ın ikinci yarısından itibaren düzenli ve tam olarak gönderilmediğine burada işaret etmekte yarar var (**Tarih-i Cevdet**, 1303, c. 3, s. 239). Mahmud II döneminde ise, Mehmed Ali Paşa'nın isyanı nedeniyle Mısır irsaliyesinin İstanbul'a gönderilmesi daha da problemli hâle gelmişti. Mehmed Ali'nin vâliliğinin ilk dönemlerinde “irsaliye” olarak bir ara değişik rakamlar söz konusu olmuş (Ş. Altundağ, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Mısır Meselesi**, 1831 - 1841, s. 139, 140), 1838 yılında ise, irsaliye tam olarak gönderilmeyip, bölgedeki bazı kimselerin zimmetinde kalmıştı (BOAD, **Cevdet Maliye**, no. 18 148). Mısır ile merkez arasındaki sorun ancak 1841 yılında olumlu bir sonuca bağlanmış ve o tarihte Mehmed Ali saptanan yeni rakamı “irsaliye” olarak İstanbul'a göndermeyi kabul etmek zorunda kalmıştır (Yorga, **Osmanlı Tarihi**, c. 5, s. 400 vd., gev. B.S. Baykal). Bu yeni rakamın yılda 60 bin kise olarak saptanmış olduğu gerek yayımladığımız ve gerekse diğer belgelerden (Cevdet Maliye, no. 13 016, C 1259) anlaşılmaktadır.

Meclisdeki tartışmalarda 1257 yılı beklenen geliri hakkında bir rakam temel alındıktan sonra, o yıla ait bakayanın da saptanmasına geçilmiştir: 500 milyon grş luk beklenen gelire karşılık fiilî tahsilât 375 000 kise düzeyinde kaldığına göre, 1257 yılı bakayasının 312 500 000 grş olduğu görülmüştür. Ancak bu kesin bir rakam olmayıp, bir tahminden ibarettir. Nitekim metinde bu durum şu cümlelerle ifade olunmuştur:

“...yekûnı on yük kiseyi tecâvüz ideceğinden sâlifü'z-zikr 57 senesinde sene-i merkume malı olarak tahsil olunmuş olan 3 yük 75 bin bu kadar kise lede'i-tenzil 600 hin kiseden ziyâde yalnız 57 senesinin bakayası olmak iktiza ideceği bedihî ve âşikâr olduğundan ve bu hesab dahi yine tahmin demek idüğünden...”

Tahmin olmasına rağmen, bakaya rakamının çok yüksek görünmesi, maliye nâzırınca sunulan vâridât rakamının Meclis-i Vâlâ'ca kabul olunmaması sonucunu vermiştir. Haklı olarak meclis bakayanın araştırılıp, sorulması ve tahsil edildikçe bunlarla 1258 yılı hesaplarının karıştırılmaması kararını almış ve bu arada 1257 yıla ait, fakat henüz fiilen ödenemeyen hazine borçlarının da, tahsil edildikçe bu bakayadan ödenmesi kararlaştırılmıştır.

3 — Giderler

Toplam yıllık gider hakkında belgemizde birbirinden farklı iki rakam yer almaktadır. Bunlardan birine göre hazinenin 1257 yılı içindeki toplam gideri 7 yük 93 072 kise (396 536 000 grş) olmuştur. Meclis-i Vâlâ da gider rakamı olarak bunu onaylamıştır. Bu rakamı başka bir kaynak da aynen ve hatta küsuru da vererek teyid etmektedir⁸. Belgemizde birkaç kez tekrarlanan diğer rakam ise 8 yük 13 00 kise (406 500 000 grş)dir. Bu iki rakam arasında 19 928 kise gibi önemli bir fark bulunmasına rağmen, bu farklılığın nereden kaynaklandığı metindeki kısıtlı bilgilerden tam olarak çıkarılamamaktadır.

İfade olduğuna göre, hazinenin toplam gideri 813 000 kise görünmesine rağmen, 1257 yılı içerisinde yapılan fiilî ödemelerin

8) MAD, no. 11 939 (Bkz. TABLO II).

toplamı 575 000 kise kadardır. Diğer bir deyişle hazinenin gider olarak görünen, fakat henüz ödenememiş borçları söz konusudur.

Bu 575 000 kisenin hangi kaynaklardan finanse edildiği konusunda ise şu bilgiler verilmektedir:

— 1257 yılı hasılatından ödenen	425 000 kise
— 1256 yılı bakaya hasılatından ödenen	150 000 kise
— 1254 bakayası ile 1258 peşinatından ödenen	701 kise
	<hr/>
	575 701 kise

Ancak hazinenin yıllık gelir tutarının 794 159 kise olduğu hatırlanırken ve devre başı mevcudu olan rakam da (1 086 kise 345 grş) buna eklendiğinde, hazinenin henüz ödenememiş borçlarından söz edilmesi pek anlamlı görünmemektedir. Fakat metinde bu borçlar üzerinde ısrarla durulduğuna bakılırsa, bunları “ödenememiş” değil de “henüz ödenmemiş” gider olarak yorumlamak akla yakın gelmektedir. Bir diğer olasılık da eski yıllara ait bakayalar ile mülga hazinelere ait varidatdan da henüz tahsil edilememiş kısımlar olmasıdır.

Hazinenin henüz ödenmemiş borçlarının tutarı 252 bin küsur kisedir⁹. Bunun 125 000 kisesüü Darbhâne'nin alacakları oluşturmaktadır. Ne var ki, ödenecek borçların ilk elde 252 bin kise kadar olduğu ifade olunmakla birlikte, aslında bu rakamın “dört yüz bin kise akçeyi tecâvüz ideceği” kaydı da ayrıca eklenmiştir. Nitekim, ifade olunduğuna göre, yukarıki rakama Masraf Hazinesi'nin “atik düyünü” olan tahmini 35 000 kise ile, 1256 yılında ihraç olunan “esham-ı cedide”nin 100 000 kise tutarındaki muaccelâtını da eklemek gerekmektedir.

4 — Maliye Nâzırı'nın 1257 hesaplarına ilişkin savunması :

Maliye Nâzırı hazine hesaplarındaki mevcut durumu Tanzimat'ın yeni uygulamaya girmiş olmasına bağlamaktadır. Ona göre, Tan-

9) Metinde genellikle “252 bin küsur” diye belirlenen bu borçların, bir yerde 252 867 kise olduğu ifade olunmakta, fakat başka bir yerde 253 367 kiseden söz edilmektedir. Bu tutarsızlıklar kâtip hatasından kaynaklanıyor olmalı.

zimat'la birlikte malî yapı ve usüller değişmiş ve henüz yerli yerine de oturmamıştır¹⁰. Özellikle devletin gelirlerinin ne kadar olacağı tam olarak saptanamadan masraf kapıları açılmış ve maliye memurları da ne yapacağını şaşırmıştır. Bu arada "evrak-ı nakdiyye" uygulamasına da geçilmiş ve ayrıca borç alınarak hazine hesapları yürütülmeye çalışılmıştır. Maliye memurları hangi masrafa hangi gelirlerin tahsis edilmesi gerektiğini de tam olarak yoluna koyamamıştır. Bu arada özel emir ve izinlerle mevcut tahsilât mevcut masrafa verilir olmuştur...

Maliye Nâzırı bu genel açıklama ve savunmanın yanı sıra 1257 yılı hesaplarının titizlikle hazırlandığını ve her bir gelir ve giderin cinsi cinsine ayrılarak gösterildiğini meclise açıklamış, bakaya konusunda ise, her bir bakayanın hangi "mal"dan ve kazadan olduğunu tahkik olduğunu ve bir ilâ üç ay zarfında bunlarla ilgili defterlerin de hazırlanıp, sunulacağını bildirmiştir. İfadesine göre, ileride sunulacak bu yeni defterlerde tahsil edilen ile edilmesi gereken arasında ancak bin-binbeşyüz kise kadar küçük bir fark bulunabilecektir ki, bunun da nedeni henüz satışı yapılamamış olan bazı bölge âşarının satış fiyatlarında meydana gelebilecek oynamalardır...

5 — Meclis'in 1257 hesaplarına ilişkin kararları :

Mecliste yapılan görüşmeler sonucunda gerek 1256 ve gerekse 1257 yılı hesaplarına ilişkin dökümler tatmin edici görülmemiştir.

Önce, 1256 ya ait hesapların "takribi" oldukları ortaya konmuş, ancak artık geride kaldıklarından bu hesapların daha fazla kurcalanmasına gerek görülmemeyerek, üzerlerine adeta sünger çekilmiştir. Buna karşılık Meclis 1257 yılı hesaplarıyla ilgili olarak bazı bağlayıcı kararlar almıştır ki, bunları şöylece özetlemek mümkündür:

10) Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan yeni düzen ve malî sorunlar Y. Cezar, a.g.e., s. 222 vd. da ele alınmıştır. Aynı konularda Fazıl Pelin'in "Finans İlimi ve Finansal Kanunlar" adlı yapıtımdaki özlü bilgilerin gözden geçirilmesi de yararlıdır (s. 297 vd.). Bunların yanı sıra, ekte verdiğimiz belge de Tanzimat'ın getirdiği malî sorunlara büyük ışık tutmaktadır: Meclis-i Vâlâ İrâdesi, no. 267 (Bkz. BELGE: II).

1 — Hazine-i Celile'nin bir yıllık gerçek gelirinin bilinmesi ve masrafların ona göre yapılması şarttır. Dolayısıyla malî işlerin böyle "meçhûlen" yürütülmesine olanak yoktur.

2 — 1257 yılma ait bakaya miktarı yüksektir. Bu bakaya araştırılıp, sorulmalı, defteri gelmeyen bölgelerin irad-masraf defterleri getirtilmeli ve daha sonra bunların kesin hesabı ortaya konmalıdır.

3 — 1257 yılı bakayasını hazinenin o yıla ait ödenememiş borçlarına karşılık tutulmalı ve tahsil edildikçe borçlar bu bakayadan ödenmelidir.

4 — 1258 yılı vâridât rakamı ancak bakayalar sorunu çözümlendikten sonra kesinlik kazanabilecektir. Buna karşılık 1257 yılı sonuna kadar yapılmış olan masrafların tasdik ve kabul edilmemesi için bu neden yoktur.

Meclis'te 1257 yılı hesaplarına ilişkin olmayan, ama yine o yılın malî sorunlarıyla ilgili başka kararlar da alınmıştır. Bunlar ayrıca ele alınacaktır.

6 — 1257 yılı bakayasının takibi ve kesin hesabın çıkarılması :

Meclis'te alınan kararların peşinin bırakılmadığı ve izleyen yıl içinde 1257 yılı kesin hesaplarının çıkarılmış olduğu başka belgeler vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır.

Gerçekten 29 Muharrem 1258 tarihli bir ilm-ü-haberden öğrenildiğine göre¹¹, o tarihte "Varidât Muhasebesi"nce çıkarılan hesaplara göre "Tanzimat icra olunan bölgeler"de 1256 ve 1257 yılı "emvâl"inden 326 616 kiselik (163 308 000 grş) bir bakaya mevcuttu. 1258 yılı gelirlerinin tahsil zamanı yaklaşmakta olduğundan, bu bakayanın 1258 Martına kadar tahsilinin bitirilmesi uygun olacaktı. Bakayanın tahsil işleri bitene kadar gerek *muhassıllar* ve gerekse *muhassıl vekilleri* buldukları bölgelerden ayrılmıyacaktı. Ancak, bu ek süre içerisinde bu memurlara maaş ödemek gerekecekti ki, bu sürede kendilerine normal maaşlarının 1/4 ünün ödenmesi uygun görülmekteydi.

11) Maliyeden müdevver defter, no. 10 551, s. 228.

1258 Temmuz ayı sonlarında, 1257 yılı kesin hesabını çıkarmak için Maliye Nâzırı hâlâ çaba içinde olup, tüm kazaların irâd-masraf defterleri geldiğinde bu işin tamamlanacağını belirtmekteydi :

"...bir senelik defter henüz yapılamamış ise de defterler yümn-i himem-i sâmelerine tamamen geldiği sûrette hazinece ziyâde uzadılmıyarak sene-i merkume vâridâtının mikdârı bilineceği der-kâr..."¹²

Elde mevcut başka belgeler ise¹³, 1257 yılı hesaplarının Meclis'in önerileri doğrultusunda sonunda Maliye Nâzırı'nca yeniden çıkartıldığı ortaya koyuyor.

Bu yeni hesaplar, öncekiler gibi "Sergi icmâl defterleri"nden değil, fakat bölgelerden (kazalardan) getirilen varidat ve masraf defterlerinin incelenmesiyle hazırlanmıştı. İncelemeye sunulan bu hesaplar, orjinal ifadeyle "hazâin-i celile-i şahâne yani saltanat-i seniyyenin" bir yıllık gerçek gelir-gider durumunu içermekteydi.

Meclis-i Hass-ı Vükelâ'da okunup, incelenen bu yeni hesaplara göre, devletin 1257 yılındaki toplam geliri 12 yük 12 830 kise (606 415 000 grş) idi. Ancak bununun 16 761 kisesi "mümteniât" (tahsili imkânsız) olarak nitelendiğinden "sahih varidât" 11 yük 96 071 kise (598 035 500 grş)ye iniyordu. "Masârifât-ı seneviyye" ise 11 yük 87 548 kise (593 774 000 grş) idi. Böylece hazinenin "sarf fazlası" 8 523 kise (4 261 500 grş) olmaktaydı¹⁴.

12) Dahiliye İrâdesi, no. 3357, lef 1 (Bkz. BELGE : III).

13) Dahiliye İrâdesi, no. 3 547 (Bkz. BELGE IV) ve Cevdet Maliye, no. 2 239.

14) Bu rakamlar Dİ no. 3 547'den alındı. Cevdet Maliye no. 2 239 da aynı rakamlar küsurları da verilerek teyid olunuyor : Gelir 598 035 912 grş. gider 593 774 189,5 grş. Ancak, bu no'ya kayıtlı belgelerin bir diğer yerinde (5. bend), 1257 gideri 1256 gideri ile kıyaslanırken, 1257 için farklı bir rakam verilmekte (11 yük 78 694 kise 379 grş.) ve 1256 ya oranla bu yıl 2 yük 34 546 kise 007 grş luk fazla bir masraf olduğu ifade olunmaktadır.

CM 2 239'a kayıtlı ve çok parçadan oluşan bu belgenin, Maliye Nâzırı'nca meclise sunulan ve Dİ 3 547 de sözü geçen "beş bendlik taktır" in müsveddesi olduğunu tahmin ediyoruz.

Çıkarılan bu kesin hesap hazinenin “mukarrer” varidât ve masrafı ile “zuhûrât” masraflarını içermekteydi. Hesaplara İstanbul’un, “müstesna mahaller”in ve “Tanzimat icrâ olunan yerler”in tahsilâtı, masrafı ve bakayası dahildi.

Maliye Nâzırı, çıkarılan bu yeni hesaplar ışığında, malî durum ve sorunlar hakkındaki düşüncelerini de ortaya koymuştu: Ona göre hazineyi güç durumda bırakagelen temel neden “zuhûrât masraflar”dı. Bu gibi beklenmedik masraflar için, hazinede her an birkaç yüz bin kiselik bir ihtiyat akçesi bulundurmak gerekiyordu. Maliye Nâzırı, bu dönemde devlet gelirlerini daha da arttırmanın pek kolay olmadığı görüşünde idi. Dolayısıyla tasarrufa önem verilmiyordu. Nâzır 1257 yılı gelirlerinin korkulan düzeyde kalmamış olduğunu da vurguluyor ve bu arada 1257 içinde celb olunan *redif askerleri* için harcanan 100 bin kadar kisenin, bu askerler iş görmediğinden, yapılmış lüzumsuz bir masraf olduğunu ifade ediyordu.

Maliye Nâzırı’nın yeni hesapları kabul olunmuş ve kendisi bu çalışmasından ötürü takdir edilmiştir. Ayrıca, tasarruf konusundaki önerisi de benimsenmiş ve bu yolda çaba gösterilmesi temenni olunmuştur.

III. MECLİS-İ VÂLÂ’NİN DİĞER KARARLARI

1257 yıl hesapları görüşülürken Meclis-i Vâlâ’nın başka malî sorunları da görüşüp, kararlar aldığı yukarıda ifade etmiştik. Meclis’in bu kararlarını üç başlık altında toplamak mümkündür: 1 — Malî yılda ayarlama, 2 — Esham sorunu, 3 — Malî teşkilâtta düzenleme.

1 — Malî yıl meselesi: Rumî ayların kabulü ve ara “bütçe”:

Meclis’e sunulan “bütçe” (kesin hesap) hicrî yılı esas alınarak çıkarılmıştı. Nitekim, hesaplar 1 Muharrem 1257 - 30 Zilhicce 1257 arasındaki 12 aylık dönemle ilgiliydi.

Ancak, devre sonundaki bu hesaplarda hicrî/kamerî yıl temel alınmış olmakla birlikte, aslında yıl içindeki hazine işlemleri arasında tarih açısından bir uyum yoktu. Örneğin, hazine gelirlerinin çoğunluğu rumî aylara göre tahsil olunur, buna karşılık maaş öde-

melerinin büyük bir kısmı arabî aylara göre yapılırdı¹⁵. Malî işlemlerdeki bu farklılık haliyle devre sonu hesaplarının çıkarılmasında önemli güçlükler doğmasına neden oluyor ve özellikle rumî yıl ile kamerî yıl arasında 11 günlük bir fark bulunması ve bu farklar toplamının her 33 yılda bir, tam bir yıla ulaşması nedeniyle Osmanlı maliyecileri eskiden beri önemli sorunlarla karşılaşıyorlardı¹⁶.

1258 yılında arabî aylarla rumî ayların çakışmasını fırsat bile rek¹⁷, Meclis-i Valâ bu sorunu temelden çözümlenmeyi kararlaştırmıştır. Şöyle ki: Hicrî/kamerî takvimde yıl Muharrem ayı ile başlar, Zilhicce ile biterdi. Rumî yılın başlangıcı ise Mart, sonu Şubat'tı. 1258 de rumî yılın başlangıcı olan Mart, hicrî yılın ikinci ayı olan Safer başlangıcı ile çakışmıştı¹⁸. Böylece, yeni bir rumî yıl başlar-ken, hicrî yıl da başlıyor demektir (küçük bir farkla). İşte bu çakışma fırsat bilinerek, bundan sonraki yıllarda kamerî ayların terk edilmesi ve tüm malî işlemlerde rumî ayların temel alınması kararlaştırıldı. Böylece artık malî yıl başı Mart, yılı sonu ise Şubat olmaktaydı. Hazinesinin irâd-masraf hesapları rumî aylara göre tutulacak, devre sonu hesapları da Mart-Şubat dönemi itibariyle çıkarı-

- 15) Bu konuda, yayımlanan metindeki satırları desteklemek ve daha da aydınlatmak amacıyla, çok sayıda başka belgeyi de ayrıca zikretmek mümkündür. Ancak biz, söz konusu sorunu derli toplu dile getirdiğinden, bunlardan birine işaret etmekle yetineceğiz: Cevdet Maliye, no. 13 149 (3 Safer 1257 tarihli mazbata. Maaş ve sair defterlerin hangi aylar esasınca düzenleneceğine dair).
- 16) H. Sahillioğlu bu sorunlar nedeniyle Osmanlı maliyesinde 18. yy. öncesinde beliren buhranları bir makale konusu yapmıştı: Sıvış Ydı Buhranları, İHM., c. 27, sayı 1-2 (İstanbul 1969). Benzer sorunların 18 ve 19. yy'da da devam edegeldiğine şu belgeler kamuttur. Cevdet Maliye, no. 5724 (M 1155), no. 10 834 (Z 1187), no. 30 872 (Za 1187), no. 16 825 (1189), no. 23 948 (Za 1190), no. 14 073 (Z 1190), no. 17 691 (Ca 1190), no. 10 541 (C 1227), no. 15 582 (C 1227), no. 10 275 (C 1244), no. 5 381 (Za 1252), no. 14 215 (B 1257).
- 17) Bkz. F.R. Unat, **Hicrî Tarihleri Milâdiye Çevirme Klavuzu**, TTK yayını, Ankara 1974.
- 18) Rumî yıl Julian takvimine dayanır ve Gregorien tashihini içermez. Dolayısıyla 1 Safer 1258 aslında 14 Mart 1842 ye tekabül eder. Bkz. Unat, a.g.e.

lacak ve defterlerin arzı Şubat sonunda yapılacaktır. Meclis 1259 yılı kesin hesabının rumî aylara göre hazırlanacağını da özel olarak belirtmişti.

Ancak, geçiş dönemi için bazı küçük sorunlar belirmişti. Bunlardan biri maaş ödemeleri ile ilgiliydi. Meclis'in yeni kararına rağmen, daha önce bazı maaşların kamerî aylar uyarınca ödeme emri çıkarılmış bulunuyordu. R. âhır (Mayıs) ayma kadar uzanan bu ödeme emirlerinin iptâline, maaşlarla ilgili uygulamanın 1 Haziran 1258 den itibaren başlatılması uygun bulundu. Ancak 1 Haziran, 1258 hicrî yılının C.evvel ayının 4. gününe rastlamakta ve bundan dolayı da maaşlı zümrenin gün farkı nedeniyle 3 günlük alacağı doğmaktaydı. Bu farkların hesaplanıp, sahiplerine ödenmesine karar alındı. Haziran 1258 den sonra ise, tüm maaşların artık rumî aylara göre ödeneceği herkese ilân olundu¹⁹.

Diğer bir sorun da geçiş dönemi "bütçe" (kesin hesap) si ile ilgiliydi: Bir kere Mart'ın Safer'e rastlaması nedeniyle hicrî yıl başı ile rumî yıl başı arasında bir ayhk bîr fark mevcuttu. Öte yandan, maaşlar yüzünden topyekûn bir uygulama 4 C.evvel'e kadar mümkün olmaktan çıkmıştı. Bu koşullar altında 1 Muharrem - 1 Safer 1258 arasındaki bir aylık dönem için ayrı hesap çıkarılması ve diğer dönemlere karıştırılmamasına karar alındı. Öte yandan 1 Safer 1258 (Mart) - 4 C.evvel 1258 (Haziran) arasındaki 3 ay 3 günlük dönem için de yine ayrı bir hesap tutulacak ve 1257 senesi geliri giderini karşılayamaz ise, bu aradaki tahsilât buna karşılık olarak ayrılacaktır. 1258 yılı devre sonu hesabının ise Mart-Şubat itibarıyla çıkarılacağı esas kabul edilmişti²⁰.

Hemen işaret etmek gerekir ki, mali işlemlerde rumî ayların kullanılması kabul edilmiş olmakla birlikte, ileriki yıllarda bu konuda bazı güçlükler ve yeni düzene intibak zorlukları da çıkmamış

- 19) Yayınlanan metne atfın yanında, konuya ilişkin şu belgeleri de zikir edeceğiz: Cevdet Maliye, no. 9 117 (Ra 1258), no. 20 422 (N 1257) ve no. 4 690 (1257).
- 20) Ekteki BELGE: III 1258 de Mart - Temmuz arası için hazinenin "zuhûrât masraflar" mı içeren beş aylık özel bir hesap çıkarıldığını ortaya koyuyor. Geçen yılın aynı dönemine oranla zuhûrât masraflarda önemli bir artış görüldüğü de belgede ifade olunmaktadır.

değildir. Örneğin Mekke ve Medine yöresindeki uygulamalarda hemen arabî ayların kullanımından vazgeçilememiş²¹, diğer yerlerde bazı devlet memurları da yeni düzene hemen uyum gösteremediklerinden maaşlar nedeniyle hazineye borçlu duruma düşmüşlerdir²². Ancak, herşeye rağmen devlet rumî ayların yerleşmesi konusunda ısrarlı olmuştur²³.

2 — Esham/kâime sorunu :

1257 yılı hazine hesapları tartışılırken, bir süre önce “*evrak-ı nakdiyye*” ya da “*kâime*” adı ile piyasaya çıkarılan yeni *esham*'a ilişkin sorunlar da gündeme gelmişti²⁴.

Belgemizde ifade olunduğuna göre, yazma olarak hazırlanıp piyasaya arz edilen bu kâimeler sahtekârlarca kolayca taklit edilmiş ve kısa sürede piyasa bunların sahteleri ile dolmuş ve bu durum hem hazineye, hem de halka zarar vermeye başlamıştı. Meclis-i Vâlâ, ele geçtikçe bu sahte kâimeleri imha ettirmekteydi. Ancak, sahte kâimelerin arkası gelmiyor ve böylece Meclis'in çabaları bir türlü olumlu bir sonuca ulaşamıyordu...

Bu durum karşısında meclis sorunun kökten çözümü amacıyla şu öneriyi getirdi: Matbu olarak ve kolayca taklit edilemeyecek

- 21) Dahiliye İrâdesi, no. 4062 (17 Za 1259).
- 22) Cevdet Maliye, no. 24 716 (R 1260).
- 23) Cevdet Maliye, no. 20 193 (Ra 1260), Meclis-i Vâlâ İrâdesi, no. 1 154 (24 Za 1260).
- 24) Evrak-ı nakdiyye'nin çıkarılması hakkında bkz. Yavuz Cezar, a.g.e., s. 236-39, 309; A. du Velay, *Essai sur l'Histoire Financière de la Turquie, depuis le règne du Sultan Mahmoud II jusqu'à nos jours*, s. 123 (Paris, Arthur Rousseau 1902); Süleyman Sûdi, *Usûl-i Meskûkât-ı Osmaniyye ve Enebiyye*, s. 105 vd. (İstanbul 1311); M.Z. Pakalm, *Tanzimat Maliye Nâzırları*, c. I, s. 40 vd. (İstanbul 1939); M.Z. Pakalm, *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, c. 3, s. 31 vd. (Ankara 1977); Hasan Ferid, *Nakit ve İtibâr-ı Malî*, c. II, s. 217 vd. (İstanbul 1933); Mine Erol, *Osmanlı İmparatorluğunda Kâğıt Para (Kâime)*, s. 1 vd. (Ankara 1970).

Bu yeni tip “esham” ile ilk “esham” birbirine karıştırılmamalıdır. İlk uygulama hakkında bkz. Yavuz Cezar, *Osmanlı Malî Tarihinde “Esham” Uygulamasının İlk Dönemlerine İlişkin Bazı Önemli ve Örnek Belgeler, Toplum ve Bilim*, Sayı 12, Kış 1980, s. 124-142.

yeni tip bir kâime (*evrak-ı cedide*) çıkarılmalı ve eski kâimeler (*evrak-ı atika*) bir seferde bunlarla değiştirilmeliydi. Böylece sahte kâimeler saf dışı edilmiş olacaktı...

Meclis bir yandan sahte kâimeler ile mücadele ederken, öte yandan da evrak-ı atikaları toplatıp, yenileri ile değiştirmeye de başlamıştı. Ancak, değiştirme konusunda genel bir karar alınmaz ve kesin bir tarih belirlenmez ise, tüm eski kâimelerin doğal yoldan bu biçimde imhası ancak uzun dönemde sonuç verebilecek bir yöntem idi. Dolayısıyla Meclis'te, kısa vâdede sonuç verecek bir yolun bulunması görüşü ağır bastı.

Konu hakkında kesin bir karara varılmadan önce Maliye Nâzırının bilgi ve görüşüne başvurulması uygun bulundu. Nâzırın verdiği bilgiye göre, piyasaya sürülmüş olan "evrak-ı atika"nın değeri 100 000 kise (50 milyon grş) idi. Ancak, zamanla bunların bir kısmı devletçe toplanıp iptâl olunmuş, bir kısmı da yenileri (*evrak-ı cedide*) ile değiştirilmiş ve sonuç olarak halk elinde tedâvül eden 18 500 kiselik kâime kalmıştı. Maliye Nâzır, önceden bir tarih belirlenerek, o tarihe kadar eski kâimelerin yenileri ile değiştirileceğinin halka ilânına (Meclis'in önerisi) gerek olmadığı görüşünü savundu. Ona göre, birkaç ay sonra zaten evrak-ı atikanın faiz taksitinin ödeme zamanı gelecek ve dolayısıyla kâime sahipleri de Maliye'ye başvurmaya başlayacağından, değişim işinin o zaman yapılması uygun olurdu...

Meclis, kendi önerisi ile nâzırmki arasında önemli bir fark bulunmadığı kararma varmış ve değişimin taksit ödeme zamanı olan Haziran ayında gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür.

3 — Maliye örgütünde düzenleme :

Meclis-i Vâlâ'dan çıkan diğer bir karar da malî örgütteki yeni düzenlemeler ile ilgilidir. Belgemizde pek kısa olarak yer alan bu karara göre, bir süre önce ihdâs olunmuş olan "*Maliye müsteşarlığı*" lagvediliyordu²⁵. Öte yandan, Hazine-i Celile'nin gelirlerinin tahsili

25) Maliye Nezâreti, Şubat 1838 (Z 1253) de ilk ortaya çıkışında (Bkz. Y. Cezar, a.g.e., s. 201), o sırada "Mukataat zimmet halifesi" bulunan Hüsnü Efendi nezâret müsteşarlığına getirilmişti (Cevdet

işlerine bakmak üzere "Anadolu ve Rumeli Defterdarlıkları" adı altında iki yeni defterdarlık ihdâs olunmaktaydı²⁶.

IV. SONUÇ OLARAK : BAZI SAPTAMALAR

1257 yılı hesaplarına ilişkin olarak gözden geçirilen Meclis-i Vâlâ tartışma ve kararları ile ek belgeler, Tanzimat'ın ilk uygulama yılında Osmanlı maliyesinin durumu ve sorunları hakkında önemli bilgiler edinilmesine olanak sağlamıştır.

Bu bilgiler arasında, 1256 ve 1257 yıllarında hazinenin gelir ve gider düzeyi ile devre sonu kesin hesabının çıkarılmasındaki prosedüre ilişkin olanlar kuşkusuz özel bir önem arz eder.

Daha önce hiç bir yerde yayımlanmamış olan hazinenin bu yıllardaki gelir ve gider rakamları, Osmanlı "bütçe"lerinin zaman içinde gelir-gider kapasitelerinde meydana gelen değişimi izleyebilmek için maliye tarihçileri arasında önemli bir dayanak noktası teşkil edecektir²⁷.

Maliye, no. 19 890 ve Hatt-ı Hümâyûn, no. 23 055). Ancak, kısa bir süre sonra Maliye Nezâreti ve dolayısıyla müsteşarlık da ilga olunmuş ve Hüsnü Efendi de yeni kurulan "Meclis-i Muhasebe-i Maliye" üyeliğine atanmıştı (Tarih-i Lütî, c. 6, s. 125). 1255 yılı içinde Maliye Nezâreti yeni bir biçim altında yeniden ortaya çıktığında ise (Y. Cezar, a.g.e., s. 228), protokol nedeniyle, müsteşar görevini yürüten kişiye bu kez "nâzir muavini" ünvanı uygun görülmüştü. Nitekim, Safer 1256/Nisan 1840 da "nâzir muavini" Rıza Bey olup, aylık maaşı da 12500 grş idi. (Cevdet Maliye, no. 27 610). Fakat R 1256/Mayıs 1840 da Maliye Nâzirlerine "müşir" ünvanı verilmiş ve müşir maiyetinde müsteşar bulunması âdet olduğundan, o tarihte muavin bulunan İsmail Efendi "müsteşar" ünvanıyla görevinde ibka olunmuştu (Dahiliye İrâdesi, no. 711, R. 1256 ve Cevdet Maliye, no. 20 940, R 1256).

- 26) Anadolu ve Rumeli defterdarları olarak atanan görevlilerin bu makama getirilmeleri nedeniyle yazdıkları teşekkür yazısı ve de maaşları hakkında bkz. Dahiliye İrâdesi, no. 3 081 (Ca 1258) ve no. 3 053 (Ca 1258).
- 27) Ancak, bunu yapabilmek için Osmanlı "bütçe"lerinin yayımlanmış olması gerekir. Bu "bütçe"lerden Tanzimat öncesine ait bazılarını arşivlerde rastlanmış ve bunlar a.g. çalışmamızda de-

Devre sonu hesabının çıkarılışına ilişkin prosedüre gelince: Bi lindiği üzere, bugünkü bütçe teorisinde, malî yıl sona erdiğinde hâlâ toplanamamış gelir veya ödenememiş gider var ise, bunlardan kaynaklanan sorunlar “jestiyon” ve “ekzersiz” yöntemleri ya da her ikisinin karışımı bir yöntemle sonuçlandırılmaya çalışılır²⁸. Öte yandan “kesin hesap” yasaının kabulü ve bu hesapların çıkarılmasının

ğerlendirilmiş olup, kısa sürede kitap haline getirilecektir. Bu çalışmada yeralan 1784/5 yıllarına ait bir Osmanlı “bütçe”sinin rakamları ile 1256 ve 1257 (1840, 1841) yıllarının gelir ve gideri kıyaslandığında, o tarihlerde Osmanlı devlet hazinesinin 14-15 milyon grş luk bir gelir ve 17-18 milyon grş luk bir gider kapasitesine sahipken, bu rakamların 1840'larda 400 milyon grş düzeyine eriştiği dikkati çeker. Elli yıl içinde gözlenen bu büyük değişim, kuşkusuz enflasyonun yanı sıra, Osmanlı malî sistem ve yapısında zaman içinde meydana gelen büyük dönüşümlerin de göstergesidir.

Yeri gelmişken Issawi'nin kitabında da 1800 yılında Osmanlı Devleti'nin gelirlerine ait bazı rakamların yer aldığını belirtelim. İngiltere arşivlerinde bulunan ve Lord Elgin tarafından Lord Grenville'e yazılan 28 Mayıs 1800 tarihli bir rapordan alınan bu rakamların imparatorluğun 1800 yılındaki fiili hazine (daha doğrusu hazineler) gelirini ifade ettiği şüphelidir. Burada verilen bilgilere göre, toplam gelir 77 730 000 grş olup, bunun 45 480 000 grş u 1786 yılı hesaplarına göre, 32 250 000 grş u ise 1798 de getirilen yeni sisteme göre oluşmuştur (!?). Bu rakamları pek anlamlı ve doğru bulmadığımızı kaydetmekle yetineceğiz (Bkz. Charles Issawi, *The Economic History of Turkey, 1800-1914*, Chicago and London 1980, s. 343-48).

Heriki yıllara ilişkin (Tanzimat sonrası) kıyaslamalar için ise, herşeyden evvel elde matbu Osmanlı bütçeleri bulunduğunu belirtelim. Nitekim İstanbul Belediye Kütüphanesi'nde 1279 yılından başlayarak bu bütçeler bir seri teşkil etmektedir: “Devlet-i Âliyye'nin yetmiş dokuz senesi muvazene defteri”, (Bel. K.B/65). Bu ilk matbu bütçe 1936 yılında Maliye Mecmuası'nda yayınlanmıştır: “Tanzimat'dan sonra ilk neşr olunan devlet bütçesi, ihzarı ve tahlili”. Ayrıca şu çalışmalara da bakılmalıdır: S.J. Saw, *The Nineteenth —century Otoman Tax— Reforms and Revenue System*, *Int. Journal of Middle East Studies*, 6, s. 421-459 (1975); E.D. Akarh, 1872-1916 Bütçeleri Işığında Osmanlı Maliyesinin Sıkıntıları, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. 38, sayı 1-2 (Tütengil'e Armağan I), s. 225-255 (1982).

28) B.N. Feyzioğlu, Nazari, Tatbiki, Mukayeseli Bütçe, İstanbul 1967, s. 472 vd.

daki gecikmeler de günümüz bütçe kitaplarında üzerinde önemle durulan konular arasındadır. İşte, Osmanlı maliyesine ilişkin olarak yukarıda gözden geçirilen bilgiler pek yeterli olmasalar da- ilk defa bu konularda da Osmanlı maliyecilerinin yaklaşım ve uygulamalarına ışık tutacak noktaları araştırmacıların önüne getirmiş olmaktadır. Dolayısıyla, maliye tarihçileri kadar günümüz maliyecilerinin de "bütçe doktrini", "kesin hesap işlemleri" ya da "devlet muhasebesi" açısından bu yeni bilgilere kayıtsız kalamıyacağı söylenebilir.

Ancak, dünle bugün arasında böyle bir kıyaslamaya gidildiğinde ve üstü kapalı ve erken de olsa Osmanlı için modern bir "kesin hesap" kavramı gündeme getirildiğinde, doğal olarak Osmanlı "bütçe"si hakkında bugüne dek söylenegelenleri de yeniden tartışmak ve tanımlamak gerekecektir. Zira, modern anlamda bir "kesin hesap"tan söz edildiğinde, bir bütçe (ön tahmin)nin varlığı da peşinen kabul edilmiş olur. Bu yapıldığında, Barkan'ın Osmanlı "bütçe"leri için getirmiş olduğu tanımın ("bütçe" = devre sonu kesin hesabı) da dışına çıkmak gerektiği açıktır²⁹. Biz burada şimdilik, 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nde devre sonu kesin hesabı yanında, ön tahmin niteliği taşıyan bazı hesapların da (bütçe) bulunduğunu belirtmekle yetineceğiz³⁰. Bütçe mi? Kesin hesap mı? tartışması ise kuşkusuz ayrı bir etüdün konusudur.

*
**

-
- 29) Ö.L. Barkan, Osmanlı İmparatorluğu Bütçelerine Dair Notlar, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, c. 15, no. 1-4 ve c. 17, no. 1-4
- 30) Örneğin, Hazine-i Âmire'nin gelir ve gider tahminlerini içeren ve 1808 ile 1813 yıllarına ait olan böyle iki hesap ele geçmiştir (Y. Cezar, a.g.e., s. 173). Keza Mansûre Hazinesi'nin 1838/39 mali yılında gerçekleşen gelir - gideri yanında, hazinenin programlanmış (ön tahmin) yıllık giderini içeren tablolara da rastlanmıştır (Y. Cezar, a.g.e., s. 216).

MALİYE HAZİNE-İ CELİLESİNİN İKİYÜZ ELLİ YEDİ SENESİ MUHARREMİ GURRESİNDEN SENE-İ MERKUME ZİLHİCCESİ GÂYETİNE KADAR VÂKİ' OLAN TAHSİLAT VE MASÂRİFÂTININ EVVEL VE ÂHIRI MENSİ OLARAK KABÜL OLUNMASI VE HAZİNE-İ MEZKÛRENİN EKSER VÂRİDÂTI MART İ'TİBÂRİYLE OLDUĞUNDAN İŞBU ELLİ SEKİZ SENESİ MARTI DAHİ SAFER GURRESİNDE VÂKİ' OLDUĞUNDAN VE TAŞRA MAAŞLARI ŞÜHÛR-İ RÛMİYYE İ'TİBÂRİLE İSTİFÂ OLUNMAKDA İDÜĞÜNDEN BU TARAFDA İ'TÂ' OLUNAN KÂFFE-İ MAAŞ VE MAHİYYENİN RÛMİ AYLARINA TAHVİLİ VE MAZBATA-İ ÂLİDE MUHARRER HUSÛSÂT-I SÂİREYİ HÂKİ İLM-Ü-HABERDİR.

Mâlûm-ı âli buyrulduğu ve usûl-i icâbe-i saltanât-ı seniyyeden olduğu vechile, Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devamm bir senelik vâridât ve masârifâtının bilinmesi lâzımeden ve defâtirinin Meclis-i Vâlây-ı Akâm-ı Adliyye'ye i'tâ'sıyla tedkikât-ı lâzımenin icrâsı iktizây-ı irâde-i seniyyeden olduğuna mebnî, ol vechile ikiyüz elli yedi senesi muharremi gurresinden zilhiccesi gâyetine kadar vâkî' olan tahsilât ve masârifâtın mikdârını mübeyyin bi't-terkiym Maliye Nâzır devletlu paşa hazretlerinin iki bend takririne mahsûben takdim kılınmış olan beş kıt'a Sergi defâtiriyle, mûcibince bir kıt'a hulâsa pusulası Meclis-i Valâ'ya i'tâ' buyrulmuş olduğundan, takrir-i mezkûr lede'l-kıraat bend-i evvelinde gerek Tanzimat-ı Hayriyye icrâ olunan ve gerek müstesnâ bulunan elviye ve kazalar vâridâtının elli altı senesi bakayasıyla, elli yedi senesi hâsılatından bi'l-vürûd ve teslim-i Hazine-i Celile olunan ve müstesnâ mahallerin sinîn-i mâziye ve elli dört senesi bakayasıyla elli altı ve yedi seneleri emvâlınden ve elli sekiz senesi peşinâtından ve atık Hazine-i Âmire ile Mansûre ve Redif Hazinelerinin kezâlık sinîn-i güzeste vâridâtından tahsis kılman ve bâ-irâde-i seniyye eyâdi-i nasda tedâvül itmekde olan evrak-ı nakdiyyeden hasbe'l-îcâb irâd kayd olunan ve bazı düvel-i mütehâbbe tüccarından istikraz kılman ve elli yedi senesi muharreminde mevcûd-ı hazine bulunan mebalîğ min haysü'l-mecmû yedi yük doksan dört bin yüz elli dokuz kise kü-

sûr guruşa bâliğ ve mârû'z-zikr elli yedi senesi muharremi gurresin-den zilhiccesi gâyetine değin bir sene-i kâmilede, yani Maliye Hazinesi'nin elli altı ve yedi seneleri ve âtik Hazine-i Âmire ile Mansûre ve Redif Hazinelerinin dahi sinin-i mâziye masârifâtı olarak mezkûr elli yedi senesi içinde bâ-senedât-ı mu'tebere nakd ve irâd ve masraf vechile hazine-i merkûmeden itâ' olunan mebâliğ dahi cem'an yedi yük doksan üç bin yetmiş iki kise kûsûr guruşa reside olarak, yek-diğerden furû-nihâde ile lede'l-muvazene sâl-i hâl muharremül-harâmi gurresinden hazine-i merkûmede bin seksen altı kise kûsûr üç yüz kırk beş guruş mevcûd bulunmuş ve ber vech-i muharrer elli yedi senesi zarfında sene-i merkûme malından ve elli altı senesiyle sinin-i sâbika bakayasından tahsil ve istifâ' ve tediye ve ifâ kılının vâridât ve masârifâtm mahalleri zikr olunan defâtir ve hülâsada başka başka gösterilmiş olduğu beyâniyle, defâtir-i mezkûre lede'l-muayene rehin-i tensib olduğu halde hâk-pây-yi mekârim-i peymây-yi cenâb-ı mülûkâneye bi't-takdim bâlâları mübârek hatt-ı kerâmet nukat-ı hazret-i şahâne ile tezyin buyrulduktan sonra Sergi Muhasebesi'nde hıfz itdirileceği ve bend-i sânisinde dahi mârû'z-zikr elli yedi senesinde tediye ve ifâ' olunandan başka, el-yevm düyûn-ı hazine görünen mebâliğini mikdârını mübeyyin tanzim ve takdim kılman diğer iki kıt'a defâtir nâtik olduğu ve hülâsa-ı mezkûre zeylinde gösterildiği vechile, Darbhâne-i Âmire'nin sene-i merkûme rebiûl-evvelinden zilhiccesi gâyetine kadar mahiyye mürettebâtından henüz ifa' olunmayan ve bend-i evvelde muharrer kavâim-i nakdiyyeden Maliye Hezinesi'ne irâd kayd olunan yigirmibeş bin kiselik kavâimden şakk olunandan maâdası olan ve bazı düvel-i mütehâbbe tüccarından istikraz olunub, henüz virilemiyen ve el-hâletü hâzihi derdest sûver ve sergi müciblerince itâ' olunmayan mebâliğin yekûm dahi iki yük elli üç bin üçyüz altmış yedi kise kûsûr guruşa bâliğ olarak mebâliğ-i mezkûrun yüz yigirmibeş bin kisesi Darbhâne-i Âmire'nin matlûbı olub, bunun bu vechile kalması Darbhâne-i Âmire elli altı senesi tertibinin altmış üç bin dört yüz elli sekiz kisesi giçen sene tediye olamıyarak, giru kaldığı hasebile sâye-i ihsânâyey-i şehriyârîde elli yedi senesi içinde virilmiş ve elli yedi senesi tertibinin dahi altmış bir bin beşyüz kırk iki kisesi uyuşdırılıb virilememiş olmasından neş'et itmiş ve maâdası olan yüz yigirmiyedi bin sekizyüz altmış yedi kise kûsûr guruşun dahi on dört bin sekizyüz kırkyedi kûsûr guruş dahi elli yedi se-

neleri masârifâtından gayriüz îfâ' kusûrları olub, sâye-i şevketvâye-i mülûkânede Darbhâne-i Âmir mürettebâtı kusûru olan meblağ bir taraftan te'diye ve îfâ' olunmakta ve irâd kayd olunan yigirmibeş bin kiselik kavâimden dahi mah-be-mah mümkün olduğu mikdarı şakk kılınmakta ve müste'minân ve sâirenin kusûr matlûbiarının dahi bir taraftan te'diyesi esbâbının istihsâline itinâ olunmakta ve bunlardan başka elli yedi senesi masârifinden bazı bakiye şeyler zuhûr itdikçe usûl-ü hazineye tatbiken iktizaları icrâ itdirilmekte bulunmuş olduğu beyân ve iş'âr kılınmış olmağla, mezkûr defâtir ve hulâsa bi'l-etraf tadkiyk ve mütâlâa olundıkda ber-mantûk-ı takrir zikr olunan elli yedi senesi muhasebesinde bi'l-cümle vâridât ve masârifâtın muvazenesiyle, eğerce sâl-i hâl gurrasinde Hazine-i Celile'nin bin seksen altı kise kusûr üçyüz bu kadar gurus mevcûdı görünmüş olub, ancak rehin-i ilm-i âlî buyrulduğu üzere, elli altı senesine mahsûben rü'yet olunan muhasebede virgüyü-i Mısır ve Arabistan Hazine-i Celile vâridâtı on yük otuz sekiz bin yedi yüz onsekiz kiseye, masârifâtı dahi dokuz yük kırk dört bin yüz kırk sekiz kiseye bâliğ olub, sene-i merkûme zarfında vâridât-ı merkûmeden bi't-tahsil teslim-i hazine kılınan yedi yük doksan iki bin beş yüz otuzbir kise ile bakayadan mümkünü'l-husûl olan bir yük kırkyedi bin dörtyüz altmışsekiz kise akçe masârifât-ı mezkûre ile muvazene olundukda, gerçi, masârifâtdan dörtbin yüz bu kadar kise açık görünmüş ise de, bir şey demek olmıyarak sene-i merkûme irâd ve masrafı karşulaşmış, mümteniü'l-husûl denilen bakaya dahi bütün bütün çürük olmak lâzım gelmeyüb, emvâl-i mütedâhile kabilinden olacağına ve icrâ olunan bazı tasarrufât-ı mümküneye nazaran bilütfî-teâlâ elh yedi senesi vâridâtı tahminen oniki yük kiseye kârib olması melhûz olmasıyla, bâ-avn-i bârî vâridât-ı hazinenin hayli te-zâyid itmesi me'mûl olmadıği misüllü, şene-i merkume defâtirinin lâyıkile celb ve takdim olunamamasından dolayı Devlet-i Aliyye'nin vâridat-ı seneviyyesi bi-hakkın bilinemiyerek henüz emr-i meçhûl olduğundan, elli yedi senesi defâtirinin rabitalu ve münakkah olmak üzere celb ve takdimi husûsunun nâzır-ı müşârün-ileyh hazretlerine havalesi olunub, beynü'l-vükelâ verilen karar iktizasından olarak keyfiyyet hâk-pây-ı hümayûn-ı şahâneye lede'l-arz, ol bâbda şeref-sünûh buyrulan irâde-i seniyye-i mülûkâne mantuk-ı münfi üzere, sene-i merkûme muhasebesinin ol veçhile rü'yet ve tesviyyesiyle, elli yedi senesi defâtirinin dahi ber-vechi muharrer celb ve

takdimi husûsu nâzır-ı müşârün-ileyh hazretlerine havale buyrulmuş ise de, el-hâletü hâzihi dahil-i dâire-i Tanzimat-ı Hayriyye olan mahaller vâridâtın tamamıyla mikdâr ve kemmiyetini mübeyyin mahallerinden iktiza iden defâtiri kâmilen vürüd iderek muhasebeleri rü'yet olunamamış olmak hasebile, vâridât-ı seneviyyenin yine henüz bi-hakm mikdârı bilinmemiş olduğundan bu kere dahi bi'z-zarûr nâzır-ı müşârün-ileyh hazretleri taraflarından münakkah defterinin takdimi mümkün olmadığına mebni, zıkr olunan elli yedi senesi vâridâtında sinîn-i sâbika bakayasının tahsilâtı dahi dahil olarak muhasebesi mahlûten yürüdülmüş ise de, beyândan müstağnî olduğu veçhile saltanat-ı seniyyenin umûr-ı mülkiyye ve askeriyye ve mevad-ı sarfiyye ve nizâmiyyesi Hazine-i Celile-i Şahâne'nin bir senelik vâridât-ı hakikiyyesi bilinerek âna binâen olunmak ve kâffe-i muamelât ve husûsât ve vâridât-ı Devlet-i Aliyye'ye tatbikan rü'yet ve ifâ kılınmak lâzımeden ve umûr-ı ehemmeden olduğu derkâr ve bundan böyle usûl-ü idarenin yine şimdiki icâbıyla meçhûlen yürüdülmüş maâzallahu-teâlâ ilerüde mesâlih-i saltanat-ı seniyyeye sekte ârizasını müstelzim olarak Devlet-i Aliyye hakkında hazinece bir güne uygunsuzluğu netice virmesi mütebâdir-i efkâr olduğuna binâen, maslahat öbür seneye varmaksızın bi-avn-i teâlâ kuvve-i kudsiyye-i cenâb-ı cihân-bâni ile idare-i hasene esbâbınm istihsali emrinde beynü'l-me'mûrin icât-ı keşide ceryanıyla fezleke-i müzakerât-ı âcizânemizde bidâyet-i Tanzimat-ı Hayriyye'de vâridat-ı Devlet-i Aliyye'nin def'aten tamamı tamamına kalıbı âhere ifrâğı cihetiyle usûl-ü hazine karşulaşmış ve Anadolu ve Rumili taraflarına gönderilen me'mûrların defterleri dahi her biri bir sûretde yolsuz ve uygunsuz olarak hazine me'mûru bulunan zat dahi masârifât idare etmek dâyesiyle hemân olduğuna teşebbüs eylemiş ve nâzır-ı müşârün-ileyh hazretlerinin geçen elli altı senesi vâridât ve masârifâtını mübeyyin takdim eylemiş oldukları mârûz-zıkr defter takribi sûretinde bulunub, geçen elli yedi senesi vâridât ve masârifâtın mübeyyin bu def'a takdim eyledikleri defâtir hazine usulünce yolunda ve cümlesi senedât-ı mu'tebere ile olmuş masârifât olduğundan şâyan-ı i'tibar ise de, asıl matlûb olan bir senelik vâridât nedir ve kangî nev'iden ve bakaya nedir ve nerelerdedir buraları yine zarûri bilinmemiş ve bu hal ile müşârün-ileyh hazretleri tarafından her ne kadar ikdâm ve himmet olursa mâ-dâm Hazine-i Celile'nin deyni kesb-i tezâyid eylemiş olduğundan yine ilerüde matlûb hasıl ola-

mıyacağı mütebâdir-i efkâr olmuş olduğundan, evvel-emirde Hazine-i Celile'nin hün-i idaresi sûretinde idare-i pergar-ı efkâr olundukda, inka'-i beyân olunduğu üzere elli altı senesi muhasebesi olsûretle rü'yet olunub bitmiş olduğundan, nâzır-ı müşârün-ileyh hazretleri tarafından takdim olunmuş olan defterlerde muharrer olduğu üzere, ikiyüz elli yedi senesi muharremü'l-harâmi guresinden zilhiccesi gâyetine kadar bir senede tahsilât yedi yük doksan dört bin yüz elli dokuz kiseye bâliğ olub, meblâğ-ı mezbûrun kırkiki bin bu kadar kisesi Mansûre ve Redif ve Hazine-i Âmire vâridatı ve üç yük yigirmibeş bin bu kadar kisesi dahi elli altı senesi hâsılâtı ve bin altıyüz elli altı kisesi elli dört ve dörtyüz altmış bir kisesi elli sekiz senesi hâsılâtları idüğünden, mebâliğ-i mezkûre yekûn-ı vâridâtdan lede'l-tenzil, kusûrı dört yük yigirmiiç bin bu kadar kiseye bâliğ olub, ânın dahi üç yük yetmişbeş bin bu kadar kisesi elli yedi senesi malından olmak üzere muhassıllar taraflarından ve müstesna mahallerden teslim olunmuş olan vâridât olduğuna ve yigirmibeş bin kisesi müceddeden küşâd olunan sehm kavâimi ve yigirmibeş bin kisesi düvel-i ticaretten istikraz olunan akçe ve iki bin yediyüz otuz kisesi mevcûd-ı hazine idüğüne ve ber vech-i muharrer sene-i merkûme masârifinin yekûnı olan sekiz yük onüç bin bu kadar kisenin yüz yigirmibeş bin kisesi henüz Darbhâne-i Âmire'ye ve yüz onüç bin bu kadar kisesi sâir eshâb-ı matlûba virilememiş ve kusûr beş yük yetmişbeş bin bu kadar kisenin dört yük yigirmiiç bin bu kadar kisesi yalnız elli yedi senesinin ber vech-i bâlâ hâsılâtı olan mebâliğ ile esham-ı cedide ve istikraz akçesinden virilmiş ve yüz elli bin bu kadar kisesi dahi ell altı senesi hâsılâtının bakayası tahsilâtından ve yedi yüz bir kisesi elli dört ve elli sekiz seneleri hâsılâtından i'tâ olunmuş bulunduğu nazaran, sene-i merkûmede sarf olunan beş yük yetmişbeş bin bu kadar kisenin yüz elli bu kadar bin kisesi elli altı senesi bakayası tahsilâtından ve kusûr dört yüz yigirmiiç bin bu kadar kisesi elli yedi senesi tahsilâtiyle esham-ı cedide ve istikraz olunan akçeden virildikten sonra, gerek Darbhâne-i Âmire'ye ve gerek sâir eshâb-ı matlûba ve iki yük elli iki bin bu kadar kise düyûn-ı hazine olduğu murakkam ise de, elli altı senesinde küşâd olunan esham-ı cedide muaccelâtı olan yüz bin kise ile Masraf Hazinesi'nin atik düyûnu olmak lâzım gelen tahminen otuzbeş bin kise mikdârı akçe dahi zamm olduğu sûrette, hazine-i mezkûrenin düyûnu dörtyüz bin kise akçeyi tecâvüz idece-

gi der-kâr ve giçen sene Maliye Hazinesi'nin gayriüz temettüât ve müteâssirü'l-hüsûl kusûr vâridâtı add ve i'tibâr olunan dokuz yük kırk bin kiseye gayriüz Arabistan Mısır virgüsü olan altmış bin kise zamm ve ilâve olunduğu halde yekûm on yük kiseyi tecâvüz ideceğinden, sâlifü'z-zikr elli yedi senesinde sene-i merkûme malı olarak tahsil olunmuş olan üç yük yetmişbeş bin bu kadar kise lede'l-tenzil altıyüz bin kiseden ziyâde yalnız elli yedi senesinin bakayası olmak iktiza ideceği bedhî ve âşikâr olduğundan ve bu hesap dahi yine tahmin demek idüğünden, sene-i merkûme masârifinden vech-i muharrer üzere virilmeyüb kalmış olan Darbhâne-i Âmire ve sâir kesânın matlûblarıyla yüz bin kise akçe evrak-ı nakdiyye ve Masârifât Hazinesi'nin atik düyûnunun mikdârını mübeyyin başka ve sene-i merkûmenin ber vech-i tahmin bakayası olmak lâzım gelen altıyüz bu kadar bin kise akçe ile elli altı senesi bakayası ne mikdârdır ve ne mahallerde kalmışdır ve bu mikdâr akçe bakaya mıdır yohsa taşrada bulunan asker masarifâtı olarak henüz hesabı yürüdülmemiş madde midir ve taşra me'mûrları maaşları olarak irâd ve masrafı icrâ olunmuş veyahud olunmamış şeyler midir ve'l-hâsil her biri ne vechiyledir mikdârlarını mübeyyin başka müfredât defterleri bi't-tanzim Bâb-ı Âli'ye takdim olunarak Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliyye'ye i'tâ' ve hesab-ı mezkûra nazaran elli altı senesi vâridatı ekser tahsil olunub, elli yedi senesinden bir çok bakaya görünmüş ve işbu bakayanın bu vechile kalması be-heme-hâl me'mûrların mü-sâmahasından neş'et idüb, vâridât gelmedikçe masârifâtın tesviyyesi münkün olamayacağından, bunda dahi me'mûrî mâzur bulunacağı zâhir bulunmuş ve bu madde ile idare-i hazine dahi kesb-i taassür ideceği anlaşılmış olduğundan, elli yedi senesi bakayası düyûn-ı hazineye karşuluk add ile düyûn-ı atika bunun tahsilâtından virülüb, fakat elli sekiz malmdan elli yedi senesi düyûnuna akçe virilmek lâzım geldiği halde başkaca bâ-takrir istizân ve meclisde bulunacak deftere kayd ile, fermân-ı âli sâdir olmadıkça elli yedi düyûnuna akçe virilmemesi ve elli sekiz senesi mâsârihi dahi sene-i merkûme tahsilâtmdan uyşdurulub, tahsilâtı kifâyet itmediği sûretde bakayay-ı mezkûreden yani giru senelerin bakayalarından bi'l-istizan ta'vîzen i'tâ' kılınmak üzere, bir-menhî-teâlâ elli sekiz senesi hitâmında sene-i merkûme vâridâtmdan ne mikdâr tahsilât vâki olub ta'vîzen sinî-i âtika bakayalarından ne kadar akçe ilâve kılınmışdır ve masârifâtı ne mikdâra bâliğ olmuşdur ve gayriüz tahsilât

ne kadar bakayadır ve nerelerde ve hangi maldandır başka ve sinîn-i âtika bakayalarından tahsilâtı ne mikdardır ve ne kadarı masârif ve ta'vize virilmiştir başka, müfredât vechile defterlerini birbirlerine karışdırmaksızın terkiym ve takdim olunmasıçün şimdiden nâzır-ı müşârün-ileyh hazretlerine bildirilmesi ve işbu sûretle elli altı ve yedi seneleri gâyetine kadar Hazine-i Celile'nin ancak masârifâtı kabûl ve mahallerine kayd ile ve evvel ve âhır mensî olarak, fakat bakayanın sûret-i tahsili ve düyûn-ı müterâkimenin te'diyesiyle uğraşılıb, elli sekiz senesinin vâridâtı usûl-i cedide vechile hüsn-i sûrete rabt kılınmış olduğundan, elli sekiz senesi irâd ve masraf defterleri usûl-i maliyeye tatbikan hazinede başkaca ve müstakill tutularak ve geçen senelere karışdırılmıyarak bi-menhî-teâlâ senesi hitâmında herbirinin keyfiyeti ber vech-i muharrer izâh vechile terkiym ve defterleri takdim olunması ve hazine me'mûrları yine sinîn-i âtika ve cedide mal ve masraflarını birbirlerine karışdırırlar ise ancak me'mûr mes'ûl olması lâzım geleceği ve işbu muhasebe muharrem i'tibâriyle rü'yet olunmuş ise de, hazine-i mezkûrenin ekser vâridâtı mart i'tibarile olduğundan ve işbu elli sekiz senesi martı dahi safer guresinde vâki olmuş idüğünden ba'd-ezin böyle muharrem i'tibâriyle hesap görülmek lâzım gelse ilerüde masârifât-ı Devlet-i Aliyye tedâhüle düçar olacağından, bi-menhî-teâlâ elli dokuz senesi hulûlünde muharrem masârifî dahi dahil olarak ol vechile defterleri takdim kılınmak icâb ideceği tezekkür olunmuş olduğu.

Ma'lûm-i âli buyrulduğu üzere, bundan akdemce karargir olan ittifâk-ı umumî ve irâde-i seniyye mûcibince hasbe'l-icâb yazma olarak ihdâs olunan evrak-ı nakdiyyeye bazı sahtekâran taklid idüb, pek çok fesad karışmasıyla ızrâr-ı ibâdî mûcib olduğundan, şâye-i ma'delet-vâye-i hazret-i şahânedede fesad-ı mezkûrın indifâ'ıyla ibâdullahın zarardan vikâyesi zımında taklid kabûl itmeyecek sûrette matbû' olarak nev-resm evrak icâdiyle evrak-ı âtikanın buna tebdiline mübâşeret birle, ol vechile tebdil olunan evrâk-ı âtikadan bir mikdârı giçende Meclis-i Vâlâ'da kat' ve şakk olunmuş ise de, el-haletü hâzihi eyâdi-i nasda yine haylice evrak-ı nakdiyye tedâvül itmekde olduğundan ve işbu evrak mukaddem taşralarda dahi mütedâvil olmak ve fersûde ve ba'zen telef olur kabilinden bulunmak cihetiyle, bunun şimdiye kadar ne mikdârı tebdil olunmuş ve henüz eyâdide ne kadarı tedâvül itmekde bulunmuş olduğu Maliye Nâ-

zırını müşârin-ileyh hazretlerinden lede'l-istiş'âr tanzim ve takdim itmiş olduğu bir kıt'a hülâsa pusulâsı mantukunca, mukaddem terkîym olunmuş olan yüz bin kiselik kâğıddan el-hâletü hâzihi gayriez şakk ve tebdil eyâdi-i nasda onsekiz bin beşyüz kiselik evrak-ı âtika tedâvül itmekde olduğu anlaşılmiş ve mukaddemleri işbu evrak-ı âtikaya takliden yapılan sahte kavâimden haylice kâime ahz ü girift olunarak Meclis-i Vâlâ'da kat' ve şakk olunmuş ise de, hâlâ önü kesilmeyüb yine ara ara o misüllü sahte kâime zuhûr itmekde bulunmuş olduğuna nazaran, bundan böyle eyâdide kalan evrak-ı âtikanın def'aten toplanub arkası alınmıyarak bi't-tabîi refte refte hazineye geldikçe tebdiline bakılmak lâzım gelse, hitâmına kadar zuhûr idecek sahtelerinden dolayı yine bir takım ibâd-ullahin ızrarını müstelzim olacağından başka bi'l-husûs tabiatıyla hitâmında ziyâdesi zuhûr eylediği halde hasârı hazineye aid bulunacağından, bu cihetle zikr olunan evrak-ı âtikanın def'aten ve külliyyen arkası alınarak keyfiyeti anlaşılmaq ve sâye-i ma'delet-vâye-i şahânedâ bu husûsdan dolayı hem Hazine-i Celile ve hem de ibâdullah hasârdan vikâye olunmak üzere bu bâbda icâbı lede'l teemmül el-hâletü hâzihi eyâdide mütedavil olan evrak-ı âtika mikdârı evrak-ı cedide tab' ve tehyie kılınarak, bir müddet-i muayyene tahsisiyle, meselâ yigirmi veya otuz gün zarfında taksitlerine hâle gelmemek şartıyla eyâdide bulunan evrak-ı atikanın evrak-ı cedideye tebdili lâzım geldiğinden ve müddet-i muayyenesinden sonra eyâdide bulunan evrak-ı âtikaya i'tibâr olunmayacağından, her kimin yedinde evrak-ı âtika var ise müddet-i muayyenesi zarfında Hazine-i Celile'ye getirüb, tebdil itdirmesi cümleye ilân ve işâ'at ve ol veçhile tebdiline mübâşeretle müddet-i muayyenesi inkizâsından sonra evrak getüren olur ise tebdilinden sarf-ı nazarla tedâvülden dahi men' olunarak i'tibâr olunmaması, mukaddeminden müddet-i mezkûr hitâmına kadar tebdil olunan kavâim-i atika toplaşdırılıb, tertibâtı mikdârıyla karşılaştırılarak lede'l-hesab, eğerce tertibâtmdan ziyâde zuhûr ider ise, Hazine-i Celile'nin hasârdan vikâyesi zımnında, zuhûr iden ziyâdesinin lâzım akçesi hîn-i ihdâsmda bulunan me'mûrlarının uygunsuzlukları olacağından anlardan suâl ile iktizasına bakılması ve bi'lûtfi-teâlâ ilerüde evrak-ı cedidenin dahî kâmilen tebdil ve şakkıyla arkası alındıkda bunun hesabı hakkında dahi ber veç-i muharrer evrak-ı atika hakkında olunacak muamelenin icrâ kılınması sûretleri mütevârid-i ezhân olmuş ise de, beynül-vükelâ

dahi tezekkürüyle ne vechile tensib ve irâde buyrulur ise, âna göre icrây-ı iktizası zımında bu husûsun dahi kezâlik nâzır-ı müşârün-ileyh hazretlerine ihâlesi icâb ideceği; umûr-ı maliye-i Devlet-i Aliyye pek ehem ve mu'tenâ ve sâye-i hazret-i padişâhîde icrâ olunan husûsâtın tevfiik-i cenâb muvaffikü'l-umûra isnâd ve müstakarr olacak sûret-i hasenesine ezhân-ı beşerriyyenin derece-i imkânda sarfı lâzım geleceği hüveydâ olduğundan, cihet-i me'mûriyetlerine tatbikan ve ma'lûmât-ı vâfiyelerine tevkifan, mütâlâa-ı vâkialarını beyân itmek üzere işbu mazbata Maliye Nâzır-ı müşârün-ileyh hazretlerine aynen i'ta' olunmuş ve müşârün-ileyh hazretleri dahi mütâlâa birle Hazine-i Celile'nin usûl-i hâzıraya tatbikan sûver-i inzibâtiyyesi hakkında mütâlâa-ı vâkiayı tasdik birle, fakat berâveder (?) olmak üzere, elli altı senesi vâridât ve masârifâtım mübeyyin mukaddem takdim olunub, Meclis-i Vâlâ'da bi'l-müzâkere takdim-i atebe-i felek-mertebe-i hazret-i padişâhî buyrulmuş olan bir senelik irâd ve masrâf her ne kadar takrîbî ise de, ol vakit şeref-sünûh buyrulan irâde-i kerâmet-i ifâde-i şahâne iktizasmca, elli yedi senesinde Hazine-i Celile'nin vâridât-ı mukarreresi cinsi cinsine tefrik ve bakayası dahi ne makûle maldandır ve kangî kazalardadır tahkik iderek defterinin takdimine ikdâm iderek ekseri celb birle derdest olduğundan, bi-menhî-teâlâ bir iki üç ay zarfında ardı alınabildiği halde takdim ideceğini ve bu sûrete göre takdim olunacak defterlerde fark olsa olsa nâ-füruht bulunan bazı mahal â'sârının fiyatının tezâyid veyahud tenâkusu münâsebetiyle bin-bin beşyüz kise fark bulunacağını ve hazinenin atîk düyûnundan bazı ecnebiye olan borcun te'diyesine mecbûriyyet hâsıl olub, yani o makûle hazineden alacağı bulunanlara poliçe vürûd eyledikde mahsûb kaydında olacaklarını ve evrak-ı atîkadan haziran münâsebetiyle mevsim-i taksit olduğundan hazineye geldikçe evrak-ı cedide ile ref'i mümkün olacağından, ilâna hâcet mess itmiyeceği sûretlerini müşârün-ileyh isbât ü sebât eylemiş; beyândan müstağni olduğu üzere, Tanzimat-ı Hayriyye'nin ibtidây-ı icrâsmda usûl-i mer'iyye-i kadîme def'âten kalıb-ı âhere ifrâğ olunmak ve vâridât-ı Devlet-i Aliyye temamiyle bilinmeksizin mâsarifât-ı vâfirenin önü açılmış ve bu hâl üzerine ol vakit me'mûrî bulunan zat dahi ne vechile ise idare ideyim vâdisine mecbûr olmak cihetiyle, usûl-i hazine ve vâridât-ı Devlet-i Aliyye birbirine karışub ve hasbe'z-zarûr evrak-ı nakdiyye ve sâire gibi biraz deyn ihtiyâr olunmuş ve ol hal ile idare-i hazine bu raddeye

varmış ve elli altı senesi idaresi ber vech-i muharrer, tagyir-i usûlden nâsi masârifâtın teksiri ve vâridâtm adem-i tahakkuk ve ale'l-hesâb ve sâir sûretler ile heman masârifâta yetiştirmek için olduğuna tahsilden iktiza idüb, elli yedi senesi masârifâtı dahi irâde ve istizân ile olmuş olduğundan, bu sûrette bend-i evvelde beyân olunduğu vechile, elli altı ve yedi seneleri masârifâtı kalemlerine kayd ile temamiyle icrâ olunub, işbu elli sekiz senesi irâd ve masrafı maliyece defâtiri başkaca tutularak ve birbirine karışdırılmıyarak icrâ olunmak sûreti emr-i istikbâl meçhûl olduğundan, el-hâletü hâzihî Hazine-i Celile'nin şühûd olan usûl ve idaresine nazaran sûret-i mazbutiyyet ve ilerüde keyfiyyetin temamiyle tahkikini istilzam ideceği mülâhâzasıyla ise de, nâzır-ı müşârün-ileyhin irâd eylediği elli yedi senesi defterlerinden vürûd itmiyanların sür'at-ı celbine ikdâm lâzım geleceği ve Hazine-i Celile'nin bend-i evvelde mübeyyin deyni her ne mikdâr ise defteri takdim olunduktan sonra sür'at-ı i'tâ'sı lâzım gelenler nâzır-ı müşârün-ileyh tarafından istizân olunduğuca i'tâ'sı icâb-ı hâl ve maslahatdan olacağı ve evrak-ı nakdiyye hakkında Meclis-i Vâlâ'da bend-i sâvide muharrer mütâlâa ancak ilerüde hazinece hasâr terettüb itmemek garazıyla olub, nâzır-ı müşârün-ileyhin ifâdeleri dahi taksit verileceği vakit evrak-ı nakdiyyeden yazı ile bulunan kâğıdların tebdiliyle, ziyâde zuhûr ider ise ifâde olunması sûretinden ibâret ve bu dahi mütâlâa-i mezkûri te'yîd demek olub, vakt-i taksit dahi gelmiş olduğundan, müşârün-ileyhin ifâdesi vechile icrâ olunub, fakat işbu haziran taksitinden sonra evrak-ı atıkadan eyâdi-i nasda kalmamış sûretine bakılıb, eğer bend-i evvelde muharrer mikdârdan ziyâde zuhûr ider ise, iş'ar olunduğu üzere tazmin ve cezası me'mûrlarına, yani ol vakit mühr-ül-bân ve vaz'-ı tarih eyliyenlere âid olması sûretleri tezekkür olunmuş olmağla, bu vechile icrâları muvâfık-ı irâde-i seniyye olduğu halde, fi'l-cümle mazbutiyyet ile beraber hüsn-i idare-i hazineyi müstelzim olmağla, ol bâbda çend bend bir kıt-a mazbata inhâ olunmaktan nâsi.

Ma'lûm-ı müşârifleri buyrulduğu üzere, güzerân iden elli yedi senesi muharremi guresinden zilhiccetü'l-şerifesi gâyetine değin, vâki olan tahsilât ve masârifâtm mikdârını ve rü'yet-i muhasebesiyle idare-i usûl-i hazineye esas add olunacak suver-i lâzime keyfiyatını ve müteferriât-ı mukteziyyesini mutazamm Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliyye'de bi't-tedkik kaleme alman çend bend bir kıt'a

mazbata-ı mufassalada gösterildiği vechile, elli yedi senesi bakayası düyûn-ı hazineye karşuluk add ile, düyûn-ı atıka sene-i merkûme tahsilâtından virilmek ve fakat lede' l-icâb elli sekiz senesi malından elli yedi senesi düyûnuna akçe virilmek lâzım geldiği halde başkaca bâ-takrir istizân ve meclisde bulunacak deftere kayd ile, icâb-ı icrâsı havale olunmadıkça sene-i merkûme malından elli yedi senesi düyûnuna akçe virilmemek ve elli sekiz senesi masârifi dahi sene-i merkûme tahsilâtından ıyışdurulub, tahsilâtı kifâyet itmediği sûretde bakayay-ı mezkûreden, yani giru senelerin bakayalarından bi'l-istizan î'tâ' kılınmak ve bi-menhî-teâlâ elli sekiz senesi hitâmında sene-i mezbûre vâridâtmdan ne mikdâr tahsilât vâki' olub, ta'vizen sinîn-i atıka bakayalarından ne kadar akçe ilâve kılınmışdır ve masârifâtı ne mikdâra bâliğ olmuşdur ve gayriez tahsilât ne kadar bakayadır ve nerelerde ve kangı maldandır başka ve sinîn-i atıka bakayalarından tahsilâtı ne mikdârdır ve ne kadarı masârife ve ta'vize virilmişdir başka, müfredât vechile defterleri birbirlerine karışdırılmaksızın tanzim ve bu sûretle elli altı ve elli yedi seneleri gâyetine kadar Hazine-i Celile'nin ancak masârifi kabûl ve mahalline kayd ile evvel ve âhır mensî olarak, fakat bakayanın sûret-i tahsili ve düyûn-ı müterâkimenin te'diyesiyle uğraşılıb, elli sekiz senesinin vâridâtı usûl-i cedide vechile hüsn-i sûrete rabt kılınmış olduğundan elli sekiz senesi irâd ve masraf defterleri usûl-i maliyeye tatbikan hazinede başkaca ve müstakill tutularak ve geçmiş senelerle karışdırılmıyarak, bi-menhî-teâlâ senesi lûtâmında her birinin keyfiyeti ber vech-i muharrer izâh vechile terkıym ve Bâb-ı Âli'ye takdim olunmak ve hazine me'mûrları yine sinîn-i atıka ve cedide mal ve masraflarım birbirlerine karışdırırlar ise, ancak me'mûrlar mes'ûl olmak ve işbu muhasebe muharrem i'tibâriyle rü'yet olunmuş ise de, hazine-i mezkûrenin ekser vâridâtı mart i'tibâriyle olduğundan ve işbu elli sekiz martı dahi safer guresinde vâki' olmuş idüğünden, ba'd-ezin böyle muharrem i'tibâriyle hesap görölmek lâzım gelse ilerüde masârifât tedâhüle dıçâr olacağından, bi-menhî-teâlâ elli dokuz senesinde vâki' şubat gâyetine kadar defterleri ol vechile takdim kılınmak ve bundan akdemce karargîr olan ittifâk-ı umumî ve irâde-i seniyye-i hazret-i şehinşâhî mûcibince hasbe'l-icâb yazma olarak ihdâs olunan evrak-ı nakdiyyeye bazı sahtekâran taklid idüb pek çok fesâd karışmasıyla, ızrâr-ı ibâdı mûcib olmasıyla, sâye-i ma'delet-vâye-i cenâb-ı cihân-dârıde fesâd-ı mezkûrm indî-

fâ'ıyla ibâdullahın zarardan vikâyesi zımında, taklid kabûl itmiyecek sûretde matbû' olarak nev-resm evrak icâdiyle, evrak-ı atikanın buna tebdiline miibâseret birle, ol vechile tebdil olunan evrak-ı atıkadan bir mikdârî dahi giçende Meclis-i Vâlâ'da kat' ve şakk olunmuş ise de, el-hâletü hâzihi eyâdi-i nasda haylice evrak-ı nakdiyye-i atıka tedâvül itmekde ve mukaddemleri işbu evrak-ı atıkaya takliden yapılan sahte kavânnden haylice kaime atz ü girift ile kat' ve şakk kılınmış ise de, hâlâ öñü kesilemeyüb, yine ara ara o misüllü sahte kâime zuhûr itmekde olduğuna nazaran, evrak-ı atıkadan haziran münâsebetile mevsim-i taksit olduğundan hazineye geldikçe evrak-ı cedide ile tebdil olunmak ve işbu haziran taksidinden sonra evrak-ı atıkadan eyâdi-i nasda kalmaması sûret-i istihsâl kılınmak ve elli yedi senesinde Hazine-i Celile'nin vâridât-ı mukarreresi cinsi cinsine tefrik ve bakayası dahi ne mâkûle maldandır ve kangî kazalardadır bi't-tahkik defteri tanzim ve takdim olunmak üzere tesviyesi ve'l-hâsıl mazbata-ı mezkûrede münderic ve meşrûh kâffe-i mevaddın kalemine kayd ile iktizalarının icrâsı ve el-hâletü hâzihi taşra me'mûrlarının maaş ve mahiyyeleri şühûr-ı rûmiyye i'tibâriyle istifâ olunmakda ise de, bu tarafda tesviye kılman kâffe-i maaş ve mahiyye ile sunûf-ı asâkir-i nizâmiyye-i hazret-i şahâne maaşları şühûr-ı arabiyye i'tibâriyle virilmekde ve hazine-i behiyye-i mezkûrenin vâridâtı takasiti şühûr-ı rûmiyye üzerine tahsil kılınmakda bulunduğundan ve masârifâtın tahsilât misüllü rumî aylarına tahvilî sûret-i icrâ olunmadıkça, muâmele-i hazine kesb-i sühûlet idemiyeceğüden ve bu def'a şühûr-ı arabiyye ile rumiyye birleşmesiyle tahvil sûreti kolay olacağından, taşra me'mûrları maaşlarına tatbiken sâir maaş ve mahiyyelerin dahi ba'd-ezîn şühûr-ı rûmiyye i'tibâriyle işbu elli sekiz senesi haziran ibtidâsından i'tibâr ile tesviyesi ve Maliye Müsteşârhğ'ın lâğviyle Hazine-i Celile'ye Anadolu ve Rumili vâridâtı idaresiyçün iki defterdar nasb ve ta'yîni hüsn-i mazbûtiyyet ve teshil-i maslahatı mûcib olacağı ve işbu elli sekiz senesi vâridât ve hâsılatı karışıklıktan kurtulmak ve bakâyay-ı memâlikin sür'ât-ı istihsaline medâr olmak üzere taşra me'mûrları maaşlarının sinîn-i sâbika bakâyâsından istifası bazı fevâid-i melhûzeyi istilzam ideceği Meclis-i Vâlâ ve Meclis-i Hâss'da beynü'l-vükelâ tezekkür ve tensib olunmuş ve keyfiyyet mübârek ve mes'ûd hâkpây-ı hümayûn-ı hazret-i giti-sitânîden lede'l-istizân husûsât-ı meşrûhanm ol vechile iktizalarının icrâsı husûsuna irâde-i isâbet'âde-i

hazret-i cihândâri taallûkiyle, ol bâbda hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn cenab-ı padişâhî tırazende sahife-i sünûli ve sudûr buyrulmuş ve ber-mantuk-ı irâde-i seniyye taşra me'mûrları maaşlarının ol vec-hile sinîn-i sâbıka bakâyâsından uyuşdurulması husûsı müşirân-ı izâm hâzerâtma başka başka beyân ve iş'âr ve zıkr olunan defter-darlıkların me'mûriyyetleri icrâ olunmuş olduğu diğér buyrulduğu-muzda tahrir ve izbâr olunmuş ve mârrü'z-zıkr Meclis-i Vâlâ mazba-tasıyla masârifât defterleri ve evrak-ı şâire dahi sûy-i müşirîlerine tisyâr kılınmış olmağla, ber mûcib-i irâde-i seniyye ve ber mantûk-ı mazbata-i mezkûre zât-ı utûfileri dahi elli yedi senesi gâyetine ka-dar masârifât-ı vâki'ayı evvel ve âhır mensî olmak üzere temamiyle makbûl olduğunu mübeyyin mahalline kayd ve husûsât-ı sâirenin dahi mazbatada mûnderic ahkâmı temamiyle ve harf-be-harf icrâ olunmak üzere hazinece icâb ve iktizalarını tesviyye ve icrâya him-met buyrulamak bâbında beyaz üzerine sâdır olan fermân-ı âli ve merbût Ahkâm-ı Adliyye mazbatası mûcibince keyfiyyet-i kuyud ve iktizay-ı tesviyyesi bi't-teemmül başka başka Masârifât ve Sergi ve Vâ-ridât muhasebelerinden derkenâr olunması lede'l-sual, işbu buyrulduğu-ı âli ve şeref-sünûh buyrulan irâde-i seniyye-i şahâne mantûki ve mer-bût Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliyye mazbatası ve tezkere müfâdı üzere Maliye Hazine-i Celilesi'nin iki yüz elli yedi senesi muhar-remi guresinden sene-i merkûme zilhiccesi gâyetine kadar vâki olan tahsilât ve masârifâtın evvel ve âhır mensî olarak kabul olunma-sı ve hazine-i mezkûrenin ekser vâridâtı mart i'tibâriyle olduğundan ve işbu elli sekiz senesi martı dahi safer guresinde vâki olmuş idü-ğünden ve el-hâletü hâzili taşra me'mûrların maaşları şühûr-ı ru-miyye i'tibâriyle istifa olunmakda ve bu tarafda itâ' kılman kâf-fe-i maaş ve mahiyye ile sunûf-ı asâkir-i nizâmiyye-i hazret-i şa-hâne maaşları şühûr-ı arabıyye i'tibâriyle virilmekte bulunduğundan ve masârifâtın tahsilât misÛllu rûmî aylarına tahvili sÛreti icrâ olun-madıkça, muâmele-i hazine kesb-i sühûlet idemiyeceğinden, bi'l-cüm-le maaş ve mahiyye ve masârifâtın işbu elli sekiz senesi haziranı ihti-dâsından i'tibâren ba'd-evin şühûr-ı rumiyye i'tibâriyle tesviyyesi ve taşra me'mûrların sâl-ı hâl maaşları sinîn-i sâbıka bakayasından istifasını ve maaşların cümâd-el-ülânın üçüncü gününe kadar itâsi ve husûsât-ı sâirenin tanzimi irâde-i seniyye-i cenâb-ı şahâne ik-tizasından olub, ekser maaşların rebû'l-âhır gâyetine kadar Maliye Hazine-i Celilesi'nden itâsiyçün sÛretleri virilmiş idüğü kuyûddan

istifâde kılınmış ve sâl-i hâl haziranı cümâd-el-ülânın dördüncü gününde vâki' olmuş olduğundan, şühûr-ı arabîyye i'tibâriyle mahsûs maaşların cümâd-el-ülâ guresinden üçüncü gününe kadar kiste'l-yevmi bi'l-hesab haziran maaşına ilâveten i'ta kılınacağı ve ber vech-i muharrer haziran ihtidâsından itibâren şühûr-ı rumîyyeye tahvil olunduğu bilinmek ve husûsât-ı şâire icâbı kayden icrâ kılınmak üzere mufassalan Vâridât ve Sergi ve icâbına göre Esham ve Ceride Muhasebelerine başka başka ve taşra maaşlarından şühûr-ı arabîyye i'tibâriyle verilenleri var ise, b'ad-ezin haziran ibtidâsından i'tibâren kâffeten şühûr-ı rumîyyeye tahvil kılınmak üzere bi'l-cümle müşîrân-ı îzâm ve vülât-ı kirâm hazerâtına cânib-i Nezâret-i Celile-i Maliye'den mekâtib tahrir için Mektubî Odası'na başka ve devletlu kapudan paşa hazretleri tarafından Cezâir kaymakamlarına dahi iş'arı zımında Mektubî-i Bahriyye Odası'na başka ve ol vechile keyfiyyet bilinmek ve hazinece icrây-ı icâbıyla lâzım gelen mahallere ilm-ü-haberleri virilmek üzere Masârifât Hazinesi Muhasebesi'ne başka ve Tersâne ve Darbhâne ve Evkaf hazinelerine başka başka ve Tophane-i Âmire ve Harbiye ruznâmçelerine ve sâir lâzım gelen mahallere kezâlik icâbına göre başka başka ilm-ü-haberlerinin tastûriyle tesviyyesi iktiza eylediği, Maliye Hazine-i Celilesi'nin ikiyüz elli yedi senesi muharremi guresinden sene-i merkûme zilhiccesi gâyetine değin bir senede vâki' olan tahsilât ve masârifâtın mikdar ve kemmiyetini mübeyyin arz olunan defâtir üzerine Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliyye kararı olan müzakere ve mütealâ fezlekesinde zikr olunan defâtirin evvel ve âhiri mensî olarak kabûl olunması ve Hazine-i Celile'nin ekser vâridâtı mart i'tibâriyle olduğundan ve işbu elli sekiz senesi martı dahi saferü'l-haber guresinde vâki' idüğünden, el-hâletü hâzihi taşra me'mûrlarının maaşları şühûr-ı rumîyye i'tibâriyle istifâ olunmakda ve bu tarafda i'tâ kılınan kâffe-i maaş ve mahiyye ile sunûf-ı asâkir-i nizâmiyye-i hazret-i şahâne maaşları şühûr-ı arabîyye i'tibâriyle virilmekte bulunduğundan ve masârifâtın tahsilât misüllü rumî aylarına tahvili sûreti icrâ olunmadıkça, muamele-i hazine kesb-i sühûlet idemiyeceğine mebni, bi'l-cümle maaş ve mahiyye ve masârifâtının işbu elli sekiz senesi haziran ibtidâsından itibâren ba'd-ezin şühûr-ı rumîyye i'tibâriyle tesviyyesi ve taşra me'mûrlarının sâl-i hâl maaşları sinî-i sâbika, yani elli altı ve yedi seneleri bakâyâlarından istifâsı ve ba'dema Hazine-i Celile'nin irâd ve masârifâtı defterleri şubat gâyetinde

ta'kidim kılınması ve merbût Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliyye mazbatasında muharrer hususât-ı sâirenin tanzimi irâde-i seniyye-i şahâne-i cenâb-ı cihândâri iktizasından olduğu beyânıyla, icâbının icrâsı husûslarla irâde-i aliyye müteallik buyrulduğu müfâd-ı fermân-ı âliden ve iki yüz elli sekiz senesi muharremü'l-herami gurresinden şehri mezkûr gâyetine ve saferü'l-haber gurresinde vukûu bulan mart ibtidâsmdan cümâde'l-ülâmn dördüncü gününde vâki' haziran gününe kadar üç mah üç gün zarfında elli altı ve yedi seneleri vâridâtmdan gayrrez masârifât yüz yigirmibeş bin üç yüz otuz beş kise kûsûr gurus fazla vâridâtı ve elli sekiz senesi masârifâtmdan gayrrez vâridât yüz onyedı bin dört yüz doksan yedi kise kûsur kırkiki gurus ziyâde masârifâtı olduğundan, mebâliğ-i mezbûr sinîn-i sâbıka ziyâde vâridâtmdan fûru-nihâde olunarak mi-zan olundukda, yedi bin sekiz yüz otuz sekiz kise kûsur gurus fazla vâridât görüldüğü meâl-i derkenârdan müstefâd olmağla, bu sûretde şeref-sünûh buyrulan irâde-i seniyye-i mantûk-ı münîfi müfâdına nazaran, re's-i sene mart i'tibâr olunmak ve Hazine-i Celile-i mezkûrenin ber mûcib-i irâde-i seniyye, işbu iki yüz elli sekiz senesi muharremi gurresinden şehri mezkûr gâyetine gelince bir aylık irâd ve masârifâtı başka ve safer gurresinde vâki' mart ibtidâsmdan şubatı gâyetine değin bir senelik irâd ve masârifâtı başka tutularak, senesi hitâmında ol vechile mart i'tibârile itmâm senesi şubat olmak üzere icrâsı ve iki yüz elli altı ve yedi seneleri tahsilâtmdan gayrrez masârifât fazlası olarak görünen yüz yigirmibeş bin bu kadar kise tes-hîlen li'l-maslaha sinîn-i sâbıka ve elli sekiz senesi masârifâtıyçün ta'viz sûretiyle başkaca zabt olunarak ba'dehu hîn-i muhasebede icâbı vechile tesviyye olmmak üzere Meclis-i Vâlây-ı mezkûrun merbût bir kıta mazbatası bi ibâretiha Masârifat Muhasebesi'ne kayd ile mazbata-i mezkûr keyfiyyeti bilinüb, ahkâmı icrâ, yani hitâm-ı senede iktizay-ı irâde-i seniyye üzere, elli yedi senesi masârifâtı sene-i mekrûme vâridâtmdan mahsûben ifâ ve vâridâtı masârifatma vâfî olmaz ise, elli sekiz senesi vâridâtmdan ta'vizen istifa kılınmak için fermân-ı âh derciyle Sergi Muhasebesi'ne ber vech-i tafsil ilm-ü-haberı i'tâsı iktiza eylediği ve Vâridat Muhasebesi'ne dahi kezâlik ber tafsil ilm-ü-haberinin i'tâsı tesviyyesi iktiza eylediği Masârifat ve Sergi ve Vâridat Muhasebelerinden derkenâr olunmağla, muktezay-ı derkenârları mûcibince kayd olunarak başka başka ilm-ü-haberleri verilmek fermân-ı sâmi buyrulmağın, mûcibince

kayd olunub zırde muharrer mahallere ber tafsil ilm-ü-haberleri virilmiştir, Fi gurre-i C Sene 1258 (10 Temmuz 1842).

- Vâridât Muhasebesi Kalemi'ne ber-tafsil ilm-ü-haberî virildiği.
- Sergi Muhasebesi Kalemi'ne ber-tafsil ilm-ü-haberî virildiği.
- İcâb iden mahallere ilm-ü-haberlerinin virilmesi dere olunarak ber-tafsil Masârifat Hazinesi Muhasebesi'ne ilm-ü-haber virildiği.
- Darbhâne-i Âmire'ye ilm-ü-haber virildiği.
- Evkâf-ı Hümâyun Hazinesi'ne ilm-ü-haberî virildiği.
- Emtia Gümrüğü tarafma ilm-ü-haber virildiği.
- Tersâne-i Âmire tarafına ilm-ü-haberî virildiği.
- Zecriyye muhassılı tarafma ilm-ü-haberî virildiği.
- Duhan Gümrüğü tarafına ilm-ü-haber virildiği.
- Mektubî-i Maliye Odası'na ber tafsil ilm-ü-haber virildiği.
- Zahîre Hazinesi'ne ilm-ü-haber virildiği.
- Ceride Muhasebesi Kalemi'ne ilm-ü-haber virildiği.
- Ağnam Ruznamçesi'ne ilm-ü-haber virildiği.
- Esham Muhasebesi'ne ilm-ü-haber virildiği.
- Mektubî-i Bahriyye Odası'na ber-tafsil ilm-ü-haber virildiği.
- Tophâne-i Âmire Rûznâmçesi'ne ilm-ü-haber virildiği.
- Harbiye Rûznâmçesi'ne ilm-ü-haber virildiği.
- İhtisâb defterlerine ilm-ü-haber virildiği.
- Karantinahâne tarafına ilm-ü-haber virildiği.
- Postahâne tarafına ilm-ü-haber virildiği.

TABLO : I-A

1257 YILINDA
HAZİNELER TAHSİLÂT VE MASRAFI

(Aylar itibariyle-guruş olarak)

Aylar (Guruş)	Tahsilât (Guruş)	Masârifât (Guruş)	Takib Eden Ay Başında Hazine- de Bulunan (Guruş)
Muharrem	25 179 182	20 619 220	4 559 962
Safer	35 933 186,5	30 984 621	4 948 565,5
Rabiülevvel	31 526 463	28 765 791,5	2 760 671,5
Rabiülâhır	26 912 589,5	24 467 924,5	2 444 665
Cumâdelevvel	38 367 096,5	37 475 453,5	891 643
Cumadelâhır	34 776 236,5	34 094 881,5	681 405
Receb	39 625 671	37 842 287,5	1 783 383,5
Şaban	50 826 147	50 652 796	173 351
Ramazan	28 808 262	26 713 020	2 095 242
Şevval	37 141 594,5	36 826 186	315 408,5
Zilkâde	39 149 269,5	37 726 163,5	1 393 106
Zilhicce	30 911 207	29 117 848,5*	1 793 359,5
Toplam	(419.126.955)	(395.286.193,5) **	

Kaynak : MAD., No. 11 939'dan çıkarılmıştır.

Notlar :

(*) Tablo H'de Zilhicce ayının yatay toplamına göre bu rakamın 30 367 848,5 grş olması gerekir. Ancak biz bu orijinal rakamı aynen koruyup, sütun 3 ve Tablo I-B rakamıyla tutarlı kalıyı tercih ettik.

(**) Zilhicce ayı farkı eklendiğinde masraflar toplamı 396 536 193,5 grş olur.

TABLO : I-B
1257 YILINDA HAZİNELER GELİR VE GİDERİ
(Aylar itibariyle kise olarak)

Aylar (1257)	Tahsilât		Masârifât		Takib Eden Ay Başında Hazinede Bulunan	
	Kise	küsur grş	Kise	küsur grş	Kise	küsur grş
Muharrem	50 358	182	41 238	220	9 119	462
Safer	71 865	186,5	61 969	121	9 887	65,5
Rebiülevvel	63 052	463	57 531	291,5	5 521	171,5
Rebiülâhır	53 825	89,5	48 935	424,5	4 889	165
Cumadelulâ	76 734	96,5	74 950	453,5	1 783	143
Cumadelâhıre	69 552	286,5	68 189	381,5	1 362	405
Receb	79 251	171	75 684	287,5	3 566	383,5
Şaban	101 652	147	101 305	296	346	351
Ramazan	57 616	262	53 426	20	4 190	242
Şevval	74 283	94,5	73 652	186	630	408,5
Zilkâde	78 238	269,5	75 452	163,5	2 786	106
Zilhicce	61 822	207	58 235	348,5	3 586	359,5
TOPLAM	838 253 kise veya 419 126 955 grş.	455 grş. veya 193,5 grş.	790 572 kise veya 395 286 193,5 grş.	193,5 grş. veya 193,5 grş.		

Kaynak : MAD. No. 11 939'dan çıkarılmıştır.

TABLO: II

1257 YILI TOPLAM GİDERLERİNİN AYLAR İTİBARIYLA
HAZİNELERE GÖRE DAĞILIMI

Aylar (Sene 1257)	Masârifât-ı Hazine-i Celile-i Maliye (guruş)	Masârifât-ı Hazine-i Mansûre (guruş)	Masârifât-ı Hazine-i Âmire (guruş)	Masârifât-ı Hazine-i Redif (guruş)
M	18 697 660,5	1 572 068	16 737	332 754,5
S	29 666 503,5	1 298 870	14 106,5	541
Ra	22 237 111	6 473 963,5	9 449	45 268
R	24 145 631	256 073	19 841	46 379,5
Ca	35 238 452	2 135 850	91 308,5	9 843
C	31 272 234	2 113 719	28 694,5	680 233
B	35 831 837,5	404 587	605 534	328
Ş	49 407 502	880,288,5	1 381,5	363 623
N	26 385 989,5	208 735,5	52 724,5	65 570,5
L	34 870 320	1 879 952,5	35 448,5	140 465
Za	37 476 185,5	150 977	21 490	77 511
Z	29 925 103,5	414 949	692	27 104
Toplam	375 154 531 veya kise grş	18 790 033 veya kise grş	897 407 veya kise grş	1 694 221 veya kise grş
	750 309 31	37 580 33	1 794 407	3 383 221
Bütün Hazinelein Yıllık Masrafları Toplamı		396 536 193,5 guruş veya 793 072 kise 193,5 guruş		

Kaynak : Maliyeden müdevver defter, no. İli 939, s. 56 ve 151.

TABLO: III

1257 YILINDA HAZİNELER MEVCUDU

(Tablo: I'in son sütununda yer alan rakamların gurusu ve kise hesaplarıyla nakit ve esham olarak ayrıntılı dökümdür)

Ay	Nakit Olarak		Esham-1 Cedit Kavâimi Olarak		Esham-1 Atik Kavâimi Olarak	
	Gurusu	Kise	Gurusu	Kise	Gurusu	Kise
M	1 576 356	3 152 356	2 797 450	5 594 450	186 156,5	372 156,5
S	2 487 959	4 975 459	2 274 450	4 548 450	186 156,5	372 156,5
Ra	1 631 415	3 262 415	943 100	1 886 100	186 156,5	372 156,5
R	2 145 460,5	4 290 460,5	1 13 050	228 50	186 156,5	372 156,5
Ca	473 744	947 244	320 100	640 100	97 799	195 299
C	404 041	808 41	186 450	372 450	90 914	181 414
B	1 349 470	2 698 470	343 100	686 100	90 914	181 414
S	—	—	—	—	—	—
	Gurusu		Kise			
N	2 004 828	—	4 008	328	90 914	181 414
L	224 494,5	—	448	494,5	90 914	181 414
Za	1 302 192	—	2 604	192	90 914	181 414
Z	—	—	—	—	—	—

(1) Şaban ve Zilhicce ayına ait veri yok.

(2) Ramazan, Şevval ve Zilkâde aylarına ait rakamlar "nakit ve esham-1 cedit kavâimi olarak" verilmiştir.

Kaynak : MAD. No. 11 939'dan çıkarılmıştır.

BELGE : I

Bi'l-cümle hazâin-i şahâne vâridâtile kâffe-i masârifâtın Maliye Hazine-i Celilesi'nden rü'yet ve tesviyesi nizâmından ve mukarrer ve gayrı mukarrer vâridât ve masârifâtın defâtiri tanzimiy-
le keyfiyyâtın şimdi den bilinmesi iktizay-ı maâlî-i irtizây-ı hazret-i şahâne olmakdan nâşi, bi'l-müfredât terkîym ve geçen gece akd buyrulan Meclis-i Hass'da huzûr-ı vekâlet-penahîline takdim kılınan defâtir mütalâasından malûm-ı âlileri buyrulduğı üzere, senevî yedi yük onbeş bin beşyüz elli kise altmış altı guruş vâridât hazinesi-i mezkûra hâsıl ve me'mûrin maaşıyla masârifât-ı mukannenenin dahi senevîsi beş yük onüç bin ve asâkir-i muntazama-i hazret-i şahâne maaş ve mahiyye ve tayınât ve elbise bahalarıyla masârifât-ı şâireleri iki yük ondokuz bin iki yüz doksanbeş kise ki, min haysü'l-mecmû' kâffe-i masârifât-ı senevîyye yedi yük otuziki bin ikiyüz doksanbeş kiseye vâsıl oldığı emsâline kıyasen ve tahminen tebeyyün itmiş ve manzûr-ı mekârim-i mevfûr-ı hazret-i şehinşâhî buyrulmak üzere defâtir-i mezkûrenin hülâsası olarak bu def'a bir kıt'a defter bi't-terkîym takdim kılınmış olduğu ve masârifât-ı meşruha vâridât-ı mezkûre ile lede'l-mizan, açıkda kaldığı gösterilen onaltı bin yediyüz kırkdört kise bu kadar guruş bi-menhî-tealâ tevcihât-ı kudsiyyet-i ayat-ı cenâb-ı hilâfet-penahî berekâtile â'şar ve zuhûrât-ı şâire ile kapadılacağından başka, fazlası dahi eltâf-ı haifiyye-i hazretü'l-hiyyeden ümîd-i vâsık ve istid'â'y-ı sâdık idüğü malûm-i devletleri buyruldukda, emr u ferman hazret-i menlehü'l-emrindir.

fi 17 şevval sene 1256

**

Seni'ü'l-himemâ, kerim'ül-şimâ, devletlu inayetlu, atufetlu, ibhetlu efendim hazretleri,

Malûm-ı âlileri buyrulduğı veçhile, kâffe-i mevadm mevkûf-ı aleyhi akçe husûsı olduğundan bu maddenin hüsn-ü tesviyyesi zımında Maliye Hazine-i Celilesi'nin bi'l-cümle vâridât ve masârifâtın bilinmesiyçün iktiza iden defterlerinin tanzimi cânib-i Nezâret-i Umûr-ı Maliye'ye havale olunarak ol babda terkîym ve tak-

dim olunan bir kıt'a defter hâne-i âcizîde akd olunan meclis-i meş-veretde kıra'at olunmuşdı. Yekûn-i defterde vâridât ve masârifât ber-vech-i tahmin karşulaşur gibi olarak eğerce bu deftere nazaran ma-sârifât biraz ziyâdece görünür ise de, ma'lûm-ı âli buyrulduğu üze-re, Tanzimat-ı Hayriyye'den berü muhassıllar ve zabtiye me'mûrları-na i'tâsı lâzım gelen ve masârif-i cedide add olunan maaş ve mahiy-yeler kâffeten virgüye idhal olunmuş olduğmdan, bundan dolayı Ha-zine-i Maliye'ye bir güne masârif-ı zâide zuhurâ gelmiyeceği mi-süllü iktizay-ı maslahat ve münâsebât-ı mevki'yye cihetiyle, me'-mûriyetler birleştirilerek aded-i me'mûriyyet taklil olundıkça, mu-hassıllık vâridâtı olan virgüden fazla görüneceği ve husûsiyle işbu defterde hasılât-ı â'şariyyeye mukabil yalnız mukataanm bedelât-ı mukayyede-i kadîmesi gösterilmiş olub, halbuki â'şar-ı müctemîâ-nın bahası elbette kadîm bedelâtm dan ziyâde zuhûra geleceği ve bu sene bidâyet-i nizâmât olduğmdan çaresiz hem masârif ziyâ-dece olarak, hem de nizâmât-ı mukteziyye kâffe-i usûl ve fûrû ile def'aten icrâ olunamamış idüğünden, bundan böyle bi-tevfîk-i teâlâ usûl-ü cedide takarrür itdikçe bi't-tabiî vâridâtm dahi tezâyid ide-ceği bedihatdan olub, her ne ise umûr-ı maliyenin inzibat-ı idare-si masârifât-ı icâbiyyenin inşân-ı mertebe tahdidi sûretile hâsil olacağmdan, meselâ varidât-ı Devlet-i Aliyye ileride nesak-ı vâhid ve muayyen üzere tahsis olunmak ve hâsil olacak vâridât-ı seneviy-yeye göre ne kadar asker istihdam ve ne kadar kuvve-i babriyye ik-mal olunaçak ve ne mikdar me'mûrin ve hademe kullanmak lâ-zım gelecek ise ana göre iktizaları icrâ ve tahdîd-i masârifât hu-sûsları ifa olunmak üzere buna dâir lâzım gelen lâyhalar merkezi me'mûriyetlerinden kaleme aldırılmak ve ba'dehû icrası iktizaları bi'l-mütalâa hâk-pây-ı şahânedan istizan kılınmak üzere, beynü'l-vüke-lâ müzâkere olunmuş ve ba'zılarının iktizası derdest müzakere bu-lunmuş ve zikr olunan defter ile bir kıt'a takrir manzûr-ı âli-i şa-hâne buyrulmak üzere sûy-ı vâlây-ı müşirilerine irsal kılınmış ol-mağla, muvaffık-ı irâde-i seniyye-i mülûkâne buyrulur ise, ol vechi-le iktizasına ibtidâr olunacağı beyân ile tezkere-i senâ-verî terkiymi-ne mübâderet kılndı efendim.

Fi 21 Şevval sene 56
(Dahiliye İrâdesi no : 1316)

BELGE : II

Ma'lûm-ı âli buyrulduğu üzere bi-tevfikihi teâlâ sâye-i ma'delet-vâye-i hazret-i şahânedede tesis buyrulan Tanzimat usûl-i mehasin-i şümûli icrâsından murad-ı âli hazâin-i celile-i şahâne vâridât-ı mukarresinin vîkâyesile beraber her bir mahal ehali virgülerinñi hâl ve temettu' ve ticaretlerine göre ta'dil ve tesviyyesiyle i'mâr-ı mülk ve millet ve istihsal-i refah-ı raiyyet niyyet-i hayriyyesine mebni idüğü emr-i celf olub, fakat bidâyet-i nizâm olunmak takdirile hazâin-i celile-i maliyenin henüz vâridât ve masârifat-ı hakikiyyesi bilinemediğine binâen, dahil-i daire-i Tanzimat-ı Hayriyye olan mahallerden sene-i sâbıkada çıkmış olan mebâliğin bu senelik bî'z-zarûr virgü tahsisile senesi hitâmında vâridât ve masârifât-ı hakikiyyesinin kemmiyet ve keyfiyetleri bilinüb ana göre iktizasınñ icrâ ve başluca tesisi ve fakat içlerinden bir gûne virgüleri ağır gelenleri maznûn olan ve iştikâ vuku' bulan mahaller virgülerinin kâmil tahsiline icbâr olunmıyarak mevki'ne göre hums ve süds ve sub' mikdârınñ imhal mahrem-âne olarak muhasıllarına cânib-i Nezâret-i Maliye'den bildirilmesi mukaddem ve muahharan Meclis-i Umûmî'de bi'l-müzâkere tensib olunarak, bâ-irâde-i seniyye karar virilmiş ve mahall-i merkûme virgüleri tahsisine bed'an mübâşeret olunalıdan berü vâki olan tahkikat ve şikâyata ve Rumili umûr-ı teftişiyyesine me'mûr semahatlı Arif Hikmet Beğefendi hazretleri taraflarından gerek tahriren ve gerek Dersâadet'e göndermiş olduğu kâtib el-hac İzzet Efendi bendeleri tavassutiyle vukû' bulan iş'arât ve ifadâta nazaran, ekser mahallerde vukû' bulmakda olan bunca uygunsuzluk ve şikâyetler işbu virgü maddesinin böyle icrâ olunamamasından ve emlâk kıymetleri temettuat ile karışdırılarak yol-suz ve usûlsüz ve mugâyir-i ta'limât seneye tahsiline teşebbüs olumasından neş'et itmekte olduğu tahkik olunmuş ve bu husûs mülk ve millettece bi'l-etraf düşünülecek ve her bir husûsa takaddüm ve tercih olunarak esasluca bir râbita virilecek umûr-ı ehemmiyeden bulunmuş ve el-hâletü-hâzihî sene-i cedîde martı dahi takarrüb eylemiş olduğına binâen, mesâlih-i sâireye sekte gelmemek üzere istibdâl-i asâkir-i nizamiyye maddesinde icrâ olunan müzâkere-i mahsûsa misüllü, bu husûs için dahi Meclis-i Vâlâ'nın karargir olan müzâkere gecelerinin tensib buyrulan iki gecesinde cenâb-ı sada-

ret-âzamî ve makam-ı Nezâret-i Celile-i Hariciyye ve Maliye müsteşarları utûfetlü efendiler hazerâtiyle, re'is-i Meclis-i Maliye saadetlu efendi ve âzay-ı Meclis-i Vâlâ'dan iktiza iden bendelerinin ve sâir tasvib buyrulan zevatın ictimâ'iyile husûs-ı mezkûr bil'l-etraf müzâkere olunarak bi-avnî ve kereme teâlâ mehasin-i tevcihât-ı kudsiyyet-i âyât-ı cenâb-ı cihandâri berekâtiyle, şu madde-i ehemmeye bir hüsn-i sûret ve karar virilmesi münâsib gibi mütebâdir-i ezhân olunmuş ise de, yine öl babda ve her halde emr u ferman hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fi gurre-i Muharrem sene 57

**

Seniü'l-himemâ, kerimü'l-şimâ, devletlu, inâyetlu, atufetlu, übhethetlu efendim hazretleri,

Ma'lûm-ı sâmilere buyrulduğu üzere, dahil-i Tanzimat-ı Hayriyye olan mahaller virgüleri henüz kâide-i mahsûsa tahtına idhal olunamaması ve ekser mahalde dahi bidâyet-i nizâmât olmasından dolayı, böyle tesviye olunarak icrâsına bakılamaması cihetiyle, bazı mertebe uygunsuzluk ve şikâyet vukûa gelmiş ve hatta Rumili umûr-ı teftişiyyesine me'mûr semahatlu Arif Hikmet Beğefendi hazretleri tarafından vâki olan iş'arat ve ifadât dahi bunu teyid itmiş olduğuna ve husûs-ı mezbûr ise kâffe-i mevada mürci' olarak mahsûsca etrafiyle düşünülmeğe mütevakıf idüğüne binâen, hüsn-i idare-i mülkiyye ve maliyeye sekte gelmemek ve vaktiyle çare ve sühûleti bulunmak üzere tanzimat-ı askeriyye maddesinde icrâ olunmakta olduğu misüllu, bazı zevât-ı münâsibe ile haftada iki gece bi'l-ictimâ mütalâa ye müzâkere olunarak hüsn-i sûreti istihsal kılınması iktizasına dâir Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye tarafmdan kaleme alman bir kıt'a müzekkere işbu şehri Muharremü'l-heramm ikinci çehâr-şenbe günü Meclis-i Umumî'de lede'l-kıraat, vâkia bu virgü maddesi şayan-ı itinâ-ı mevadd-ı nazik ve mühimmeden ve câri olan uygunsuzluk dahi taaddüd-i virgüden ve me'mûrinin maslahatça ve masârifce göz doldurub ekser mahallerde dahi ta'dil ve tesviye usûlüne riâyet olunamamasından icâd eylediği umûr-ı vâzihadan ve her ne hâl ise bu sene-i mübâreke de bir hüsn-i usûli icrâ kılınması icâbât-ı mülkiyyeden olmağla, mazbata-ı mezkûrede gösterilen zevat-ı kirâm bendelerinin tensib olunacak gecelerde ictimâ'iyile husûs-ı

mezkûrın her hâlde mazbutiyyet-i mesâlih ve tahfif-i masârifi mücib olur suretle mütalâa ve müzâkeresiyle heman şu günlerde kararlaştırılarak karar-ı keyfiyyet tekrar Meclis-i Hass-ı Vükelâ'da ve Meclis-i Âli-i Umumi'de mütalâa ve tedkik ile hâk-pây-ı âhden bi'listizan vaz' olunacak usûl-i münâsibe ve mu'tedilenin lâzım gelen mahallere neşr ve i'lân olunması meclisce dahi tezekkür ve tensib olunmuş ve zikr olunan müzekkere manzûr-ı âli buyrulmak için irsâl-i sây-i müşîrîleri kılınmış olmağla, husûs-ı mezbûrm iş'âr ve tensib olunduğu vechiyle, icrây-ı iktizası muvaffık-ı irâde-i seniyye-i hazret-i şahâne buyrulur ise, iş'arı menût-ı himem-i behiyyeleridir efendim.

5 M 1257

(Meclis-i Vâlâ İrâdeleri, no: 267)

BELGE : III

Ma'rûz-ı abd-i sadakat-farizalarıdır ki,

Ma'lûm-ı âli-i vekâlet-penahîleri buyrulduğı üzere, Devlet-i Aliyye-i ebediyyüd-devamm masârifât-ı vâkıasmın dâima vâridâtiyle karşılaştırılarak rü'yet ve tesviyyesi icâb-ı maslahatdan ve masârifât-ı mukarrereden başka zuhûrât masârifâtı dahi haylice şeye bâliğ olarak, bunun dahi keyfiyyet ve keyfiyyetleri evvelce bilinerek âna göre icrây-ı iktizasî lâzımeden mühimme-i dikkat-i me'mûriyyet-i çâkeriânemden bulunmuş olduğuna binâen, işbu elli sekiz martı ihtidâsından temmuzu gayetine kadar beş mah müddetde zuhûrât masârif olarak maliye hazinesinden i'tâsiyçün sûretleri verilen ve verilmek üzere bulunan mebâliğ, geçmiş sene müddet-i mezkûrede sûretleri verilen zuhûrât masârifâtıyla bi't-tatbik ol babda terkıym ve tanzim ittirülüb lefen takdim-i hâk-pay-ı sâmileleri kılman bir kıt'a defter ve ik kıt'a hülâsa puslaları müteâlasından rehin-i ilm-i âlileri buyrulacağı vechile, ber minvâl-i muharrer sâl-i hâl martı ibtidâsmdan temmuzu gâyetine kadar Dersââdet ve taşrada inşa olunmak üzere mübâşeret ve ale'l-hesab sûretleri verilen mebâliğ yigirmi sekiz bin beş yüz yetmiş dokuz kise ve geçmiş sene müddet-i mezkûrede verilen sûretler mûcibince on iki bin dokuz yüz doksan yedi kise küsur gurus ve atıyye-i seniyye ve harcırah ve navul-ı sefâin ve şâire dahi kırk sekiz bin sekiz yüz on kise ve geçen sene verilen on sekiz bin beş yüz altmış üç kise küsur gurus ve asâkir-i muntazama-i şâhâne masârifî olarak Masârifat Hazinesi'ne şehriyye yigirmi beş bin kiseden müddet-i muharrerede yüz yigirmi beş bin kise ve sene-i sâbıkaya kıyasan seksen sekiz bin beş yüz elli bir kise küsur gurusdan ibâret olarak yekdiğher ile bi'l-muvazene sene-i sâbıka müddet-i muharrere masârifinden bu senenin müddet-i mezkûre ebniye masârifinin on beş bin beş yüz seksen bir kise küsur gurus ve atıyye-i seniyye ve harcırah ve sâirenin dahi otuz bin kırk yedi kise küsur gurus ve mah-be-mah yigirmi beşer bin kiseden Masarifat Hazinesi'ne verilen şehriyyenin dahi otuz altı bin dört yüz kırk sekiz kise küsur gurus ki, cem'an bu sene beş mah müddetde sene-i sâbıka zuhûrât masârifâtmdan seksen iki bin iki yüz yetmiş yedi kise küsur yigirmi altı gurus ziyâde zuhûrât masârifî vu-

kû'u bulmuş ve Diyarbekir eyaletinin bir senelik masârifâtı dahi otuz bin dört yüz doksan beş kise küsur guruşdan ve maktu'en ihalesiyçün hâlâ Haleb valisi ve Diyarbekir müşiri utufetlu Vecihî Paşa hazretleri tarafından akdemce vürûd iden defter mantukınca vâridâtı dahi yigirmi bin dört yüz doksan sekis kise küsur guruşdan ibâret olarak varidât-ı mezkûre masârifât-ı mezbûreden fûrunihâde olundukda, dokuz bin dokuz yüz doksan altı kise küsur dört yüz doksan sekiz guruş açığı görünerek, mebâliğ-i mezbûrun üç bin sekiz yüz kırk yedi kise küsur elli yedi guruşu eyalet-i mezkûrede bulunan asâkir-i muntazama masârifâtı olarak asâkir-i merkume her nerede bulunur ise masârifâtı rü'yet olunacağı der-kâr ise de, bundan başka altı bin yüz kırk dokuz kise küsur guruş sırf açık görünmüş ve vâridât-ı Devlet-i Aliyye'nin Tanzimat-ı Hayriyye'nin icrâsı ve usûl-i idaresinin kalıb-ı ahara ifrağı mülâbesesiyle elli altı senesinde mikdâr-ı mukarrer sûretiyle tebeyyün ve tahakkuk etmediğine ve diğer ariza-i bendegânemde beyan olduğu vechile, elli yedi senesi defterlerinin bir takımı vürûd idüb icâbları icrâ ve tasavvurlarının dahi sür'at-i celbine pek çok i'tinâ olunur ise de, adem-i vürûdî ve defterler tamamca gelmedikce sene-i merkume vâridât ve masârifâtınm keyfiyeti ve vâridât-ı saltanat-ı seniyyenin hakikat-ı kemmiyeti bilinemediği cihetle, matlûb-ı âli vechile bir senelik defter henüz yapılamamış ise de, defterler yüm-n-i himem-i sâmilerele tamamen geldiği sûrette hazinece ziyâde uzadılmıyarak sene-i merkume vâridâtınm mikdârı bilineceği der-kâr ve eğerce yüm-n-i himem-i sâmilerele tamamen geldiği sûrette hazinece ziyâde uzadılmıyarak sene-i merkume vâridâtınm mikdârı bilineceği de-kâr ve eğerce yüm-n-i himem-i sâmilerele masârifât-ı adiyeye-i vakı'ada usûl-i tasarrufât icrâ olunmakda ve elli sekiz senesi â'sarınm maktu'en ihalesi mülâbesiyle bundan dahi bir mikdar fazla vuku'ı tasavvur kılmakda ise de, gerek tebeyyün edecek fazla vâridâtın ve gerek tasarrufât-ı vâkıadan dolayı hâsıl olacak akçenin işbu zuhûrât masârifât-ı seneviyeye vefa idüb itmiyeceği umûr-ı mevhumeden itdüğü âşikâr bulunmuş ve Şam eyaletinin dahi irâd ve masârif defterleri bi'l-vürûd der-dest tesviyye olarak vâridatıyle masârifâtı ne sûretle zuhûr ideceği henüz meçhûl ise de, geçenlerde bir nebze ifâde ve iş'ar olduğu vechile, oralarda da kesret masârifeye nazaran vâridâtta fazla zuhûrî nâ-me'mûl olmak ve Sayda eyaletinin idare-i saltanat-ı seniyyeye iadesinden berü vâridât ve masârifât defâtiri

henüz vürûd itmediğinden, eyalet-i merkume vâridât ve masârifâtına dahi kesb-i ittıla olunamamak hasebiyle, şimdiye kadar irsal olunan mebâliğ külliye al'l-amyâ verilmiş olduğundan defâtir-i merkumenin sür'at-i tanzim ve isrası ve masârifât hususunda tasarrufât-ı lâzimenin icrâsı husûsı Şam defterdarı saadetlu efendi bendelerine geçende Bâb-ı Âli cânibinden ba-tahrirât irâde ve te'kid buyrulmuş ve Girid ceziyesinin masârifât maddesi dahi müteallik buyrulan irâde-i seniyyeleri vechiyle, utûfethi Mustafa Paşa hazretleriyle müzâkere olunmak üzere bulunmuş ise de, Diyarbekir için bir şey denilmemiş olduğundan orada dahi hüsn-i idare ne makûle esbâb ve vesâile mevkuf ise icrâsı taraf-ı eşref-i vekâlet-penâhîlerinden Diyarbekir müşiri utufetlu İsmail Paşa hazretlerine iş'ar buyrulması iktizây-ı hâlden görünmüş olub, ancak beyandan müstağni olduğu vechile, her ne kadar masârifât-ı âdiyede tasarrufâta dikkat olursa bile şu zuhûrât masârifâtın biraz önu kesdirilemediği sûrette, tasarrufâtdan olunacak fâide yine bir şey demek olmayacağı ve bi-menhî-teâlâ hazretleri ilâ kıyam'a-saat pâyidar buyursun, Devlet-i Aliyye'nin te'hîr kabul etmiyerek def'aten rü'yet ve tesviyesine mecbur olacağı masârifât-ı zarûriyye için hazine-i celilede lâ-akâl bir yüz bin kise mevcûd bulunması faraziyeden ve bu dahi ehem olmayan ve te'hîr ve ta'vîzinde beis görünmiyen mevaddın te'hîriyle usûl-i tasarrufata kemâliyle dikkat, yani takaddümü'l-ehem ale-l-mühim kâidesine riayetle hâsıl olacağı ve bir de icrây-ı münavebe zımnında celb ve istihdam olunan asâkir-i redifeden bi-lüzum olan ve terk-i münavebe ile memleketlerine iadesinde mahzur görünmiyen mahallerde bulunan asâkir-i redife iâde olunduğu halde, bundan dahi haylice masârif tenzil ideceği umûr-ı vâzihadan görünüb, şu kadar ki, defâtir-i mezkûrda muharrer masârifâtın ekserisi lâzümü'l-tesviye olduğundan te'hîr kabul etmez ise de, fakat esâmisi bâlâsına sürhile mim vaz' olunan Şam-ı Şerif kal'a ve kışlası masâri-fi bulunan yigirmi üç yük kırk üç bin beş yüz guruşla Kudüs-i Şerif'de kâin iki aded kışla ile Gazze'de Mecûn (?) nâm mahalde vâki' kışlanın ta'mir ve inşâsı masâri-fi olan on altı yük altmış dört bin bu kadar guruşla cem'an iki kalem masârif sekiz bin on dört kiseye peyveste olarak bi-menhî teâlâ ilerüde icâbına bakılmak üzere şimdilik ebniye-i merkûmenin te'hîri lâ-be's gibi görüldüğünden, bunlar te'hîr buyrulduğu ve asâkir-i merkûmeden dahi mümkün olanların memleketlerine avdetlerine ruhsat virildiği sûrette, fi'l-cümle

masârifde hiffet vuku'u melhuz olmağla, muvafık-ı irâde-i seniye-yeleri olduğu halde husûs-ı mezkurın bir kere daha huzûr-ı âli-i âsfânelerinde beynü'l-vükelâ bâ-tezekkür icrâsı icâbı lâzım geleceği ma'lûm-ı sâmi-i sadâret-penâhileri buyruldukda, ol babda emr u ferman hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fi 16 minhü 1258

(Dahiliye İrâdesi, no: 3357, lef 1)

BELGE : IV

Seniü'l-himemâ, kerimü'l-şimâ, devletlu, inâyetlu, atıfetlu, ib-hetlu efendim hazretleri,

Ma'lûm-ı âli buyrulduğu ve iktizay-ı emr u fermân maâli unvân cenâb-ı şehriyâriden bulunduğu üzere, vâridât ve masârifât-ı Devlet-i Aliyye'nin mikdâr ve kemmiyeti bilinerek muamelât-ı lâzımenin âna tatbik ve tevfiik olunması ferâiz-i hâliyeden olmasıyle, giçen elli yedi senesi vâridât ve masârifât-ı mukarrenin ve zuhûrât masârifinin sıhhat ve hakikati vechile defâtiri tanzim ve takdim kılınması Nezâret-i Celile-i Maliye'ye havale ve sipâriş olunmuşdı. Ber-mantûk-ı irâde-i seniyye, sene-i merkûme muhasebesine dâir taşradan celbi lâzım gelen vâridât ve masârifât defâtiri bi'l-istih-sâl yegân yegân muhasebeleri rü'yetle defâtiri merkûmeye tevfi-kan ve kuyûd-ı hazineye tatbiken, Dersaadet ve müstesnâ takımıyle dâhil-i dâire-i Tanzimat olan eyalât ve elviyyenin bi'l-cümle vâridâtı, tahsilât ve bakayasının nev'i ve cinsi ve mikdârı ve masârifât-ı vâkıâmn dahi mahall-i sarf ve ifâsı gösterilerek başka başka tanzim itdirilen defterleriyle, terkıym olunan iki kıt'a hülâsa ve diğeri bir kıt'a hülâsatü'l-hülâsa Maliye Nâzırı devletlu paşa hazretleri cânibinden beş bend bir kıt'a takrir ile beraber takdim kılınmış olduğundan, takrir-i mezkûr işbu cumartesi günü Meclis-i umûmiden sonraca akd olunan Meclis-i Hass-ı Vükelâ'da kıraat ve müzâkere ve defâtiri merkume dahi rü'yet ve muayene olunarak, mezkûr defterler evvelkiler gibi Sergi icmâllerinden tanzim ve terkıym olunmayub, mahallerinden celb kılman vâridât ve masârifât-ı vâkıâ ve sahiha defâtirinden bi't-tedkik ve tatbik tanzim itdirilmiş ve mezkûr hülâsatü'l-hülâsa meâalinden müstefâd olduğu ve takrir-i mezkûrda ber-tefsil ta'rif ve izâh kılındığı üzere, hazâin-i celile-i şahâne, yani saltanat-ı seniyyenin vâridât-ı seneviyyesi yekûm 12 yük 12 830 kise bu kadar guruşa bâliğ olarak, fakat bunun 16 761 kisesi mûmteni'ât ve kusur 11 yük 96 071 kisesi sahih vâridât olduğuna ve masârifât-ı seneviyyenin mikdârı dahi 11 yük 87 548 kiseye re-şide olup, lede'l-muvazene 8523 kise kusur şu kadar guruş sene-i merkume vâridâtının sarf fazlası görüldüğüne ve masârifât-ı Devlet-i Aliyye'nin kesretine nazaran vâridât-ı şaltanat-ı seniyyenin ki-

fâyet derecesine peyveste olacağı şimdiye kadar meçhûl olmasından dolayı, hayli korkulmakta iken, bil-hamdi lillâhu teâlâ meyâmin tâli' ferhûnde metâli' cenâb-ı cihân-bâni esâriyle vâridât-ı merkûmenin ta'yin mikdârı izale-i havf ve telâş itmiş ise de, takrir-i mezkûr bend-i evveli zîrinde beyân kılındığı vechiyle, vâkıâ Devlet-i Aliyye'nin masârifâtı dâima bir kararda duramıyarak bazen hasbe'l-icâb külliyyetlu zuhûrât masârifâtı olabileceği der-kâr ve binâberin Maliye Hazinesi'nde ihtiyaten dâima lâ-akall bir-iki yüz bin kise akçenin mevcûd ve mevkûf bulunması ve rabbimiz teâlâ hazretleri pâydâr buyursun, saltanât-ı seniyye muktezay-ı vüs'at-i memâlik ve nezâket-i mevâki'i iktizasmca usûl-i ihtiyatiyyeyi hiç bir vâkitde elden bırakmayub, ale'l-husûs her bir devlet havâdis-i kevnîyyeden âzade olmamak müvafık-ı akl ve hikmet olarak, bu cihetle zuhûrât masârifinin karşuluğı görünmesi farazziyyeden bulunduğu müselleme-i sigar ü kibâr idüğüne ve şu aralık teksîr-i vâridât maddesi nâ-kabil ve inşallahu teâlâ derderst olan bazı tedâbir ve vesâil-i âgaz ve şevketmeâb merâhim-i sâib efendimiz hazretlerinin mehâsin-i tevcihât muvafakiyyet-i ibât-ı şahâneleri âsar ve bereketiyle i'mâr-ı mülk kazıyyesi cilve-i semâ-i tesyîr oldukça teksîr-i vâridât mümkün olabilir. Ancak bu emtianın husûli bi't-tabî biraz vakte muhtaç olacağı ve bu hâle göre masârif-i vâkiada tesarrufât-ı lâzimenin hüsn-i icrâsından başka çare-i münferid ve tedbir-i ser'i olmiyacağı âzade-i kayd-ı delâil olarak, buna dahi yalnız nâzır-ı müşârün-ileyhün say' ve ikdamı gayr-ı kâfi ve idare-i hasene-i tasarrufât-ı mümkünenin icrâsma el birliğiyle sarf-ı himmet ve i'tinâ buyrulmasının vucubî beyândan ve allahülhamd Devlet-i Aliyye el-haletu-hazîhi gerek dahilen ve gerek hâricen her bir güne gavâil ve meşâgilden âzade olmasıyla böyle bir müsâid vaktin zâyi' olmaması ve bu sırada işiyle meşgûl bulunması farz makamında idüğü izah ve ityândan müstağni bulunduğuna binâen, takrir-i mezkûrda istizan olunan keyfiyâtm icrây-ı iktizalarıyla mütalâa-i meşruhânın dahi sâye-i şevket-vâye-i hazret-i mülûkânede bir taraftan kuvveden fiile ihracına müttehidin ve müttefikân dikkât ve ikdam ve masârif-i merkûmenin yüz bin kiseden ziyâdesi sene-i mezkûrede celb olunan redif masârif-i olarak sırf beyhûde masârifât-ı zâide olduğundan ve bir iş dahi gördirilemeyüb ara yerde askerce telefât-ı ihtiyardan ibâret bulunduğundan dilhâh-ı âli üzere şu maddenin dahi istihsal-i suver-i mümkînesine sarf-ı gayret ve ihtimam olunması ve'l-hâsil

vâridât-ı mezkûre bi-tevfika-i teâlâ korkulur sûretde olmayub, hüsn-i idare dahi hâsıl olduğu takdirce havâtırdan masun bulunubileceğinden ve ekser mevadd ta'yin-i vâridâta taallûk olunmuşken o dahi nâzır-ı müşârün-ileyh hazretlerinin semere-i ikdâm ve gayretiyle vücuda geldiğinden vâridât-ı mezkûrenin mikdârma göre hatırlara gelebilecek muhassenât-ı idarenin her taraftan ihtar ve ifâdesiyle tesviye-i icâbatına bakılması beynü'l-hazzâr tensib ve tezkâr kılınmış ve takrir-i mezkûr ile zikir olunan hülâsalar manzûr-ı maâli-vakur-ı cenâb-ı cihân-bâni buyrulmak için sûy-ı vâlây-ı müşîrilerine gönderilmiş olmağla, ol bâbda her ne cihetle emr ve irâde-i kerâmet ifâde-i hazret-i şehriyâri müteallik ve şeref-sudûr buyrulur ise, âna göre harekete ibtidâr olunacağı beyânıyla tezkere-i senâveri terkıym kılındı efendim.

**

Mar'rûz- çaker-i keminelidir ki,

Hâme-pirây-ı tevkir olan işbu tezkere-i sâmi-i sadâret-penâhileriyle salifü'z-zikir takrir ve hülâsa meşmûl-ı nâzır-ı maâli esr-i hazret-i şahâne buyrulmuşdur. Vâkıa, vâridât ve masârifâtın mikdârı bilinüb muamelât-ı lâzimenin âna tatbik ve tevfik olunması matlûb ve müstelzim olarak kemmiyet-i hakikiyesinin tahkik ve tedkikine müşârün-ileyh hazretleri taraflarından doğrusı güzel himmet olunmuş ve zikir olunan hülâsa dahi yolunda tahrir ve terkıym kılınmış olunmasıyla bu keyfiyyet nezd-i makarr-ı müfid-i cenâb-ı mülûkânede müstelzim-i mahzuziyyet-i seniyye olunmuş ve takrir-i mezkûrm bend-i evveli zîrinde beyan olunduğu vechile fi'l-hakika Devlet-i Aliyye'nin masârifâtı dâima bir kararda durmayacağından bazı zuhûrâta mukabileten hazine-i merkumede külliyetli mebâliğ-i ihtiyatiyyenin vücûdı farizadan olduğu misüllu, şu aralık teksîr-i vâridât maddesi nâ-kabil olmak hasebiyle, bunun masârifât-ı vâkıada tasarrufât-ı kâmilenin hüsn-i icrâsmdan başka çaresi olmayacağı ve buna dahi yalnız müşârün-ileyh hazretlerinin say' ve ikdamı gayr-i kâfi olup, bi-tevfika-i teâlâ el birliğiyle cümle tarafından himmet ve i'tinâ olunması icâb-ı halden ve bu vechile bir zaman-ı müsâitde izâa-i vakt olunmıyarak suver-i matlûbanm hüsn-i icrâsı mevadd-i mefrûzadan olduğu müsemmâtdan bulunmuş olduğundan, meclisce tensib olduğu vechile, takrir-i mezkûrede istizân olunan keyfiyâ-

tın iktizaları icrâ olunması ve mütalâat-ı meşruhanın bir taraftan kuvveden fiile ihracına müttehiden ve müttefikan dikkat ve ikdam ve hatırlara gelecek muhassenât-ı idare her taraftan ihtar ve efham ile tesviye-i icâbatına bakılması husûslarına emr ve irâde-i isâbet-âde-i cenâb-ı melikdâri müteallik ve şeref-sudûr buyrulmuş ve mârû'l-beyan taktır ile hülâsa yine sâvb-ı asfânelerine iâde ve tisyâr olunmuş olduğu muhat-âlem-i âlileri buyruldukda, ol bâbda emr u fermân hazret-i menlehü'l-emrindir. Fi. 28 Za 1258

(B. Arşivi, Dahiliye İrâdesi, no: 3 547)